

IVO VOJNOVIČ

SMRT MATKY JUGOVIČŮ¹

Dramatická báseň ve třech zpěvech.

Osoby

První zpěv. – Snachy.

Druhý zpěv – Přízrak

Třetí zpěv – Na Kosovu

Doslov

Osoby

Matka Jugovičů.

První snacha.

Druhá

Třetí

Čtvrtá

Pátá

Šestá

Sedmá

Osmá

Devátá Andělíja.

Cařice Milice.

Dívka Kosovka.

¹ VOJNOVIČ I., *Smrt matky Jugovičů: dramatická báseň ve třech zpěvech*, přel. J. Hudec, Praha 1912.

Bába.

Damjan Jugovič.

Slepec guslar.

Bábin vnuk.

Pastušek.

První posel.

Druhý posel.

Dvanáctero dětí Jugovičů, kopinníci turečtí, křesťanští zajatci, křesťanští kopinníci, starci, ženy, děti, kněží, biskupové, patriarši, ranění, lid atd.

Hlas tureckého zajatce.

Hlasy hvězd-světlůšek.

Hlas nočního větru.

Děj prvních dvou zpěvů odehrává se na čardaku (prostranném otevřeném balkoně) kuly (hradu) Jug Bogdanovy a třetí na poli Kosovu, kolem dne sv. Víta (Vidovdana) r. 1389.

První zpěv.

Snachy.

Na čardaku Jug Bogdanovy kuly. Je Vidovdan před západem slunce. Jasný a slunečný podvečer.

Sedm snach.

(Dívají se, zdali by čeho neuviděly.)

První snacha.

Hleďte! hleďte!... Vidíte je?

Druhá snacha.

Vidím! Vidím! ...

Třetí snacha.

Dva jsou! ... tři jsou!

Čtvrtá snacha. Ještě jeden!

První snacha.

Celé hejno!

Druhá, třetí a čtvrtá snachy.

Ouvé!

První snacha.

Nad horami letí!

Druhá snacha.

Zapadněte, černí ptáci!

Třetí snacha.

Ej, havrane, počkej chvilku,
tajemství nám pověz:
„máš-li křídla promočena
od junácké krve?“

Čtvrtá snacha.

Bodejž zmlkneš!

(Všechny se poznamenály křížem)

První snacha.

Křídla jejich těžká!

Druhá snacha.

Hleďte! ... všichni na hrad míří!

(Všechny čtyry zahleděly se na neobyčejný let nečekaných hostů havranů.)

Pátá snacha.

(Sedí na schodech u posledních stupňů a drží v ruce rozkvetlý bodlák.)

Každá nitka modrá jako nebe
a tak tenká jako hedvábí je.

Šestá snacha.

U nádvoří utrhla's jej,
tam, kde koně zařičeli.

Sedmá snacha

(potichu zaplakala).

Odešli nám - do jednoho!

Pátá snacha

(jako svrchu).

Ruce mi bodáš jako smutek srdce,
vid', květe naděje, a směješ se mi?

Šestá snacha.

Nuž, kdo se vrátí z našich, pověz, květe!

Pátá Snacha (mluví ke květu).

Potkal bodlák babku
zrovna na soumraku,
ptá se bodlák: - kudy dál?
křičí babka: - d'as tě vzal!

(Foukne na květ a chmýří jeho se rozprchne.)

Šestá a sedmá snacha (jedenými ústy).

Odešli nám! ...

Pátá snacha.

Zůstal jeden!

Šestá a sedmá snacha.

Běda, matko!

První, druhá, třetí a čtvrtá snacha (příběhly k nim).

Kdo to pláče?

Kdo to kvílí?

Koho srdce
zabolelo?

První, druhá, třetí, a čtvrtá snacha.

A květ řekl?

Pátá snacha.

Všichni šli - však
jeden jen se navrátí!

Všechny snachy (šeptem).

Jenom jeden! ... a ti druzí? ...

První snacha.

Můj to Vojin bude, junák nad junáky!

Druhá snacha.

Ba, to Gojko, mateřino zlato!

Třetí snacha.

Ne, to Boško, první praporečník!

Čtvrtá snacha.

Snad můj Marko, hora zeleňoučká!

Pátá snacha.

Ó, to Bogdan, Turkům palcát těžký!

Šestá snacha.

To můj Miloš, od východu slunce!

Hlas z výšiny.

Pohleďte! pohleďte! ...

Všechny snachy (zašeptaly strachem).

Matka volá!

Hlas s výšiny.

Zdaliž oblak pod horou se černá?

První snacha (zahleděla se do dálky).

Není oblak, - nebe vysoko je.

Druhá snacha (také se zahledí do dálky).

Ani mlha - voda nizoučko je.

Třetí snacha (jako předešlé).

Snad je stádo?

Čtvrtá snacha (smutně).

I pastýři se bijí!

Hlas s výšiny.

Dej mi, Bože, oči sokolovy!

Všechny snachy (potichu).

Dej jí, Bože!

Hlas s výšiny.

I labutí lehká křídla bílá.

Všechny snachy.

Dej jí, Bože!

Druhý hlas s výšky ještě větší.

Koně jsou to!

Snachy.

Koně?!

Druhý hlas.

Dva jsou, hle je - jak by něco vlekli!

Snachy.

Vidíme! Vidíme!

První snacha.

Jak by chtěli na druhý břeh Sitny.

První hlas.

K mostu! ... K mostu!

První snacha.

V ústrety již, matko, letím!

(Odbíhá s leva a rozpřáhne ruce do dálky.)

Druhá snacha.

Táhněte je bílé ruce,

hltejte je, černé oči!

Třetí Snacha (zemdlena).

Nemohu, ach, zemru já tu!

Čtvrtá Snacha (pomáhá ji se schodů).

Pět už dní a pět je nocí,
co nám duše s nimi prchly.

Pátá snacha (potichu).

Jak noční můra
matka nás tu dusí.

Čtvrtá snacha.

Ani plakat nedá.

Pátá snacha.

Tvrdší je než skála.

Třetí snacha.

Den co den její hlas
duši mou bije
jak palcát po štítě
když zazvučí:
Bogdan Jug i devět Jugovičů,
i bych zrodila jich ještě devět,
všichni do jednoho při své víře
necht' se bijí, v podíl slávu berou,
neb ať umrou k nebi vzhlížejíce!

Čtvrtá snacha.

A naše láska?

Pátá snacha.

A naše děti slabé?

Druhá snacha (hledíc do dálky).

Pod kopyty koňů mlha bílá,
nad hlavami se jim oblak černá.

Šestá snacha.

Není oblak - havrani se shlukli,
kdo z nich první přiletí sem na hrad!

Druhá snacha.

Kůň jak střela.

Šestá snacha.

Pták jak myšlenka je.

Druhá snacha.

Kmitne - tu je!

Šestá snacha.

Zamávne - a ten tam!

Sedmá snacha (hledí také do dálky).

To snad mrtví za dne jedou,
že je vrány obletují.

(Slyšeti zdola dětský smích.)

Třetí snacha (radostí oživlá).

Oh drobné, drahé kamení!

Čtvrtá a pátá snacha (volají).

Nebe nám je posílá!

První snacha (vchází zleva).

I to je vám divná podívaná!
Havrana černého chytla Jola,
zranila ho střelou pod křídlo
a teď děti kolem něho skáčí.

Třetí, čtvrtá a pátá snacha.

Děti! děti! ...

Druhá, šestá a sedmá snacha.

Ulehčí se aspoň!

První snacha (volá sleva).

Začni Jolo
divukrásné kolo!

Osmá snacha

(vchází a začíná dětské kolo. Je v něm dvanáct menších dítek, nesterjně velikých. Osmá snacha drží v ruce zelenou větev, na jejímž konci jest přivázan raněný havran. Zpívá a poskakuje a děti za ní).

Poskoč, kolo, ať vidíme,
ať vidíme, kdo líp umí!
A já vidím, že nemůže,
kdo si ženu záhy bere,
každého si blaha přeje!
Vůdce kola pýcha vaše!
mžikni okem – v kolo skokem!

Snachy

(tlačí se okolo dětí, hladí a laskají je).

Ó, jablíčko! - robátko!

mladý proutku - slunéčko!

Děti (objímajíce matky).

Ó, matičko - štěstíčko!

Osmá snacha

(zabodla větev prostřed čardaku a posmívá se havranu).

Pokloň se nám, černý ptáku!

Všichni (smějí se nahlas okolo ní).

Oj, havrane!

Osmá snacha.

Bílým paním na čardaku!

Všichni.

Oj, havrane!

Osmá snacha.

Povídej jim svoji bolest!

Všichni.

Oj, havrane!

Osmá snacha.

Svoji bolest, svoje štěstí!

Všichni.

Ha, ha! Jolo!

(Havran zatřepe křídly a padá na zem)

Osmá snacha (vysmívá se mu).

Do tance, havrane, poskoč jen!

Všichni

(chytí se znovu do kola a točí se okolo Joly a havrana).

Dáme ti pak starou babku.

Osmá snacha.

Kéž nám zatančíš.

Všichni.

Kéž nám zatančíš!

Osmá snacha.

Zatančil bych, nemohu.

Všichni.

Napadám na nohu!

Osmá snacha.

Zraněn je můj bok.

Všichni.

Tančit nemohu.

(Všichni se plnými ústy smějí a sedají na bobek okolo Joly a havrana)

Osmá snacha

(k havranu, jenž naposled otevřel zobák).

Kde máš zobák a kde spáry?

Všichni (v divé radosti).

Pohleď na mne! pohleď na mne!

Osmá snacha.

Napil jsi se krve lidské?

Všichni.

Čí pak? Čí pak?

(Slyšeti z daleka hlas polnice. Potom ticho.)

Snachy (šeptem).

Kdo to volá?

Děti (jedněmi ústy).

Tatíček to?

Osmá snacha

(vzala havrana a hodila za zed') .

Hlas s výše.

Z bojiště se posel blíží!

Snachy (se zachvěly).

Bože, slyš nás!

Matka Jugovičů

(přichází spěšně s věže na pravo).

Pojďte honem, přichvátejte!

Děti

(ustrášený padají před matkami na zemi).

Ouvé! tatíčku můj! ...

Matka

(stanula na schodech, pohledu udiveného, rozšířeného).

Je to símě Jugovičů,
do prachu co dolů padá?
Či to bečí ovcí stádo,
to jsou ženy bohatýrů?
Povstaňte a vzhůru čela!
nebe jasno, slunko svítí!

(Děti vstávají.)

Na obzoru jasného dne
na svět boží vůkol hledíc,
naše krev se tamto bije,
vesele však, v jednom ohni
železo jak rozžhavené! -

A vy, dítky dětí mojich

(roztáhne ruce jakoby žehnajíc, a všechny děti rozběhly se k ní, kolena jí objímají i lem roucha.)

maličké jste, nestatečné,
nevíte vy, co se tají
ve slunečním tomto svitu!
Modlitby všech přehorkých dní,
i povzdechy nespočtené
uděšených, oněmělých
duší našich navštívených,
všechny slzy utajené -
i železná ruka strachu,
jež nám stokrát
na rty pouta kuje
i krev rozpaluje,
vše se to teď vyplnilo
a v jediné jméno slilo: -
- Vidov-dan!...

Všichni.

Kéž požehnan!

Matka

(sestupuje s dětmi, a snachy jdou jí v ústrety. Matka je hladí a myslí jim dodává).

Viděla jsem na své oči:
jak sem koně s posly letí
a k sedlu si přivázali
Turka v poutech ...

Všichni.

Sláva Bohu!

Matka.

Poslali ho, jak bych řekla -
veselit a sladit očí

slzami již zakalených,
když tam z letu havraního
pod oblaky hádat chtěly,
čí je štěstí,
a čí zhouba.

(K dětem.)

A teď honem nasbírejte
větví, klestí,
suché slámy,
a než slunce tonout počne
těžké z hoře viděného,
zažehujte,
zapalujte,
chutě plamen přeskakujte!

Děti

(skáčí uprostřed, jako by už oheň hořel).

- Skoč jenom - poskoč,
ohníček přeskoč!
Poprvé za Ivana,
podruhé za Iliju,
ale šťastně, jenom šťastně!
Pokaždé, když poskočíme,
hoře jedno zapudíme!

(Odcházejí s leva, poskakujíce a zpívající.)

Skoč jenom - poskoč,
ohníček přeskoč!

(Odcházejí. Hlasy zanikají dál ve hradu.)

Matka

(jakby sama, poslouchá zanikající píseň).

Uslyším-li tebe ještě někdy,
dětská písni, milé láskování?

Snachy (šeptem k sobě)

Umlkla již, oněměla.

Matka

(sebou trhla a pohleděla na snachy)

Zpívaly tak také děti, smrtelný jež vedou zápas!

(Odvážněji, myslí dodávajíc)

Jejich jsme - a tedy chrabré!
Co junáci brání carstvo
hlídejme my statků jejich!

(Hlas polnice se blíží. - Krátká pomlčka.)

Vzpomínání -
jako naříkání!

(Zamyslila se o minulosti)

Jako hladní, běsní vepři
na laňku se všichni sběhli,
maso její sápadíce,
- na zem bēdnou, vyloupenou!
Jedna ruka, sama jedna
- Dušanova!
zlámala je, přitiskla je,
hladné stádo velikášů!...

Ještě zřím ho!
Miloval mne! - - -
„Jediná jsi žena carstva!“
ještě děl mi, umíraje!
Ah, to slunce! - ah, ta sláva!
i ta vůle jako boží,
vševládnoucí!
Všichni za jednoho!
Bůh na nebi - a on dole,
on - gospodar, -
Dušan -
carstvo!

(Ustala na chvíli, přemožena vzpomínkami)

Není ho již! ... utonulo
boží světlo na nebesích.
Počala pak sváda nová
jak o roucho u pat kříže
Boha Krista rozpiatého!
kdo jen lépe, kdo jen spíše
plenu sobě nahromadí
z lidské bídy, nebožáků,
palcáty by zlatit mohli!
Jako naschvál rozduli se,
kdo je vyšší -
hanebnější...

(Přetrpce hledí se snachy na snachu.)

A teď zástup naříkaček,
hrstka dětí ustrašených
jako ze sna zašeptaly:
„Co nám nese nepozvána
soudná trouba Vidov-dana?

(Přivřela na chvíli oči)

Snachy (okolo ní starostlivě)

Běda nám, ach, ty když kvílíš!

Matka

(se probírala a povznešeně na ně hledíc)

Caru dala jsem, což jeho,
devatero bohatýrů. -

Bohu pak což božího je:
naše duše očištěné.

Nikomu však nedám slzí,
ty již dávno Dušan popil!
To, co teď mne zachvátilo,
radost je, leč břímě těžké
na stařecké vetché kosti,
tuchami jen utýrané!

Andělíja (devátá snacha).

(Přichází z pravé věže a v ruce má veliký stříbrný pohár. Jde pomalu, zář západu ji oblévá.)

Matka (potěšena, že přišla)

Oj, dennice - večernice!
Třeba slunce nezapadlo,
ty mi svítíš!
Prosím tebe,
noční klid nám v duše přiveď,
a zas vyjdi před svitáním,
tentýž plamen - věčná naděj!
Oj, dennice, slunná svíce!

Snachy (jdou jí v ústřety)

Co to neseš, Damjana žena,
v blahých rukách, ale s těžkým krokem?
Je-liž pomazání zmirajících,
či chléb boží komu ke spasení?

Andělja.

Není, sestry, pomázání mroucím,
ani chléb je boží ke spasení,
starého to pohár Jug-Bogdana
pro posly k nám Bohem odeslané.

Matka.

Dej mi srknout, Damjana žena,
z poháru dní šťastnějších a lepšíh!

Andělja

(podává jí pohár, pronikajíc jí zrakem).

Pij jen, matko, krůpěj zapomnění!

Matka

(srkla a zahleděla se do poháru).

Kde jsou ona drahá ústa, jež se tebe dotýkala? želíš-li jich, že's tak chladný jako šavle
vytasená?

(Snachám podávajíc pohár.)

Žnečky hořkých slz a slávy,
zpalte již světlo srdcí,
ať vás žatva nepřekvapí!

Snachy (srkly jedna po druhé).

Ve jménu Boha i Bohorodičky!

Andělíja.

Na čest junáků a jejich hoře!

Matka.

Amen, amen! voláme tu z hlubin!

(Slyšeti hluk. - Přicházejí náhle dva poslové zaprášeni, unaveni. Padají na kolena před matkou.)

Poslové.

Paní naše, Jugovičů matko!

Snachy.

Sluzi to jsou cařice Milice!

Matka.

Bůh buď s váma, služebníci věrní,
odkud náhle jste k nám přispěchali?

První, druhá, třetí snacha.

Viděli jste dvoje silné vojsko?

Čtvrtá, pátá, šestá snacha.

Srazil se ta dvě silná vojska?

Sedmá, osmá, devátá snacha.

A čí vojsko zvítězilo? Naše?

První posel

Bůh buď s námi, Jugovičů matko,
od Kosovského my pole včera ...

Všichni.

Z Kosova? ... a včera?!

Druhý posel.

Letěli jsme
nejprv na hrad slavného nám cara -

První posel.

- zvěstovat tam cařici Milici
gospodarem na kvap dané zprávy:
„Oj, přísámbůh. cařice Milice,
srazila se včera obě vojska
na Kosovu, na tom poli rovném.
Tam se mnoho kopí zpřelámalo,
zpřelámalo tureckých i srbských,
tureckých však více nežli srbských.

Druhý posel.

Miloš nám tam zahynul, ó, paní! ...

Všichni.

Miloš! ... Běda!

První posel.

U Sitnice vody,
kde i mnoho zahynulo Turků.

Druhý posel.

Památku on rodu pozůstavil,
z úst by do úst věčně přecházela,
dokud bude Kosova i lidí,
sultána jak Murata on zhubil!

Všichni.

Murata!

První posel.

Sklál jej pevnou rukou!

Matka.

Blaze matce, jež ho porodila!

Snachy.

Sláva! Chvála! Spasení mu věčné!

Andělíja (podává poslům pohár).

Pijte, bratři, boží hlasatelé!

Poslové.

Nezasluhujeme.

Andělíja.

Krůpěje ty
slzy jsou i blaho srbských matek!

(Poslové vypijí pohár.)

Matka.

A co Turci, když jim sultán zhynul?

První posel.

Zaúpělo vojsko polekané a jak by se chtělo rozprchnouti.

Druhý posel.

A tu jedním skokem u nás byli
Bogdan Jug a devět Jugovičů!

Tureckého zajatce nám dali,
i dva oře, bychom na ně vsedli.

Andělíja.

Náš to hnědouš!

Sedmá snacha.

I můj hrušák rychlý!

První posel.

„Chvatem spějte, služebníci, bratři,“
zvolal Jug a všichni Jugoviči, -
„od Kruševce, k hradu Bogdanovu,
rozhlášte všude, jak Srb trestá
divou loupež cizích hospodářů!“

Snachy.

Až na věky.

Matka (zamyšlena pro sebe)

Včera že to bylo? ...

Andělíja (u ní skoro šeptem).

Proč jsi se tak zamyslíla, matko,
za radosti nenadálých zvěstí?

Matka.

Z Kosova tu nikoho dnes není ...
a přec Murat zahynul již včera?!

Andělíja.

Těžko k slunci pohlížeti,
když tma oči zakalila!

Matka (podivně na ni pohlíží).

Těžko-li se ústa smějí,
kdy strach ještě z oka hledí.

Andělíja (tiše a náhle).

Mlč, ó matko! Varujme se!

První posel (k matce).

Mám ti zajatého přivést?

Matka.

O vojsku nám pověz napřed.

(Rozmlouvají.)

První snacha (k druhému hlasateli).

Je-li hodně plenu?

Druhý posel.

Celá říše!

Druhá snacha.

Stříbra, zlata?

Druhý posel.

Sto je stanů.

Třetí snacha.

I kamení viděl's drahé?

Druhý posel.

Více nežli hvězd má nebe.

Čtvrtá snacha.

Ah, tak jenom do té spousty
rukou hrábnout, rvát a sypat! -

Pátá snacha.

Celé pole jako rosou
démanty bych posázela!

Šestá snacha.

Tak se válet jako v trávě
po pohovkách, po hedvábí!

Sedmá, osmá snacha.

I já! I já!

Matka (k prvnímu poslu).

Nu, a vojsko?

První posel.

Vojsko hledí, stojí, čeká.

Andělíja

A co vůdci?

První posel.

Hašteří se.

Matka i Andělíja.

Bože! Hašteří se!

První posel.

Zrovna před bitvou se
u večere povadili,
kdo silnější,
kdo věrnější,
kdo plen zítra bude dělit,
sultánovy země loupit!

Matka (jako pro sebe).

Věčně stejni ... Kainů plémě!

Andělíja.

A car Lazar?

První posel (po chvíli)

Modlí se jen ...

První snacha

(hrdě, pánovitě ke druhým).

Z Balšičova jsem já rodu,
na mne čeká carský šarlat!

Druhá snacha (stejně).

Mou koruna Nemanjičů,
královna jsem Altomanka!

Třetí snacha (jako předešlé).

Brankovičům od jakživa
pod korunu hlavy rostly.

Čtvrtá snacha (stejně).

Jen se chvalte! nadouvejte!
Všem vám carevnou být mohu
jen já, dcerka
basilea Paleologa ...

Všechny ostatní vyjma Anděliji

(za hlasitého smíchu)

Byzantinka
Eupatorka!

Čtvrtá snacha.

- Z chlévů děvky!

(Veliký hluk mezi nimi. - Matka se na ně trpce usmívá. - Jediným pokynem vzdálila posly. -
Andělija chtěla priskočiti. aby švekruše smířila, ale matka ji u sebe pevně zadržela.)

Osmá snacha (ku čtvrté drze)

Pojď a vykup basilea
svatého otce Paleologa
u židáků Benátčanů,
pro úroky vězněného!

(Veselý smích druhých.)

Čtvrtá snacha.

Lžeš, ty, psice!

Všecky snachy (vyjma Anděliji).

Byzantinko!

Hlas tureckého vězně.

(Je slyšeti klidné a velebné zapění turecké před západem slunce, jakoby s věže minaretové.)

Allah aktar! Aškad an la ilah
illa tah va Muhamed rasul Allah!

(Vše umklo na čardaku. - Matka s Anděličí pospíchají poslechnout tureckou modlitbu.)

Snachy (udiveny).

Slyšte, slyšte! - co to zpívá?

Matka (s výše).

Vaším kletbám odpovídá!

(Modlitba ponenáhlu zaniká.)

Matka (ku snachám).

Veselte se, černé vrány, však ta píseň vaše kráče
nad mrtvolou rodu prohnílého! ...

Snachy (jediním nářkem).

Matko!

(Rozběhly se k ní a najednou klekly u schodů.)

Odpusť!

Andělíja (ve strachu u ní).

O čem sníš tu?

Matka

(se zachvěla a pohleděvši na všechny, upřela zrak do dálek).

Sním já, sním ...

(Trpce pro sebe.)

Běda, vidím!

(Ku snachám, smutně a klidně.)

Odpuštěno vám! - Z vás mluví
krev jen otců nenasytých.

(Snachy vstaly a vztáhly k ní ruce.)

Obejměte se jak naposledy!

Snachy

(objímají se s velikou láskou a v slzách).

Sestro, duše! - ať nám ústa uschnou!

Hlasy dětského kola (z dálky).

Skoč jenom - poskoč,
ohníček přeskoč!

Andělíja (rozhlíží se po kule)

Víří radost Vidov-dana!

Prvá snacha (objata sdruhými, pyšně).

Nad ohněm a nad plamenem
ustane ta stará zloba.
Zastkví se již v ohni zlato
naší krve, naší víry...

Druhá a třetí snacha (objaty s ostatními).

I Kosovské nové slávy

Všechny snachy

Nad hvězdy až,
- pod nebesa.

Osmá snacha

(v čele všech objatých snach, horoucně, jako by zpívala).

Vítr světem duje,
hradem pofukuje
a tam jej má milá
písní přehlušuje.

(Andělíja vchází do věže tiše a neviděna.)

Všechny snachy (rozkošně).

Ó těch krátkých nocí
s milým ve snů moci

na pohovce jedné
pod příkrývkou jednou!

(Ve vlnění bílých loktů, bílých rukávů a bílých závojų holubičí hejno bílých snach odchází
dolními vraty za zpěvu a veselí.)

Matka.

(ostala sama, nehybna ve zlatém západu. - Chvíli ticho. - Zhluboka, tajemně).

Ó, proč jen dal's mi, Bože tolik síly,
bych okem svým až na dno duší zřela,
jak orel pták, jenž zrakem slunko protne?
Snad proto, abych v písni uslyšela
jen temný dusot nočního tu jezdce?

(Stoupá zlehka po schodech.)

Již dlouhé věky zlý nás osud honí,
a znám já jeho hlas,
i dech jeho slyším!...
Jen ještě mžik -
a rukou po mně sáhne.

(Jde spěšněji a jako by se čeho zhrozila).

Ach! ...

(Okamžik ticho. - Zoufale.)

Všichni stejni! - běda - všichni stejni!

(Za hrozného klidu.)

Zdus, Bože můj, myšlenky pochované,
ať nenajdou si nikdy cesty ke rtům,
neb hrozná prosba by se k Tobě zdvihla:
buď spravedliv, - a matky neposlouchej!

Andělíja

(přichází s levé věže a nese hořící pochodeň. Je soumrak). Matka (uzřevši snachu, bolestně a jako pro sebe).

Ty's plamen živý!

Andělíja

(zamyšlena pohleděla na matku).

Tma se vůkol spouští!

Matka.

By jedna hvězda v této noci plála.

Andělíja

(obracena k matce, dlouho na ni hledíc).

Všechn život můj se dnes v ní chvěje!

(Zatkla pochodeň vysoko do vrat na pravé věži).

Matka.

Modli se ať sen tě nepřemůže!

Andělíja

(vztáhla ruce do soumraku, z něhož prokmitají dvě, tři hvězdy).

Ó dobré hvězdy, zamhuřte již oči,
ať má jen sama v této noci svítí
jak závrtný hlas nekonečné touhy
po slunci, štěstí, útěše a spáse!

Matka (temně).

Ztiš se, větre, neroznášej prosby! ...

Andělíja.

Ach, motýli noční, milí,
tu je záře, jež vás mámí,
odletujte,
přiletujte,
o ni křídla přižehujte!

Matka (šeptem).

Aspoň jeden! ...

Andělíja.

Oj, Damjane! ...

Matka (přišla k ní).

Dcero! ...

Andělíja

(pronikavě pohledí na matku a padá jí do náručí, polekána šeptajíc).

Matko, - strach mne pojal! ...

Matka.

(položila jí ruku na čelo, a zhluboka, tiše).

Modli se, mé dítě! ...

(Snacha klekla pod plamenem a hledí do tmavé dálky. Matka dlouho ji pozoruje, načež odchází do věže. Z dálky slyšeti ještě dětský zpěv při tanci, Potom ticho. - Opona pomalu padá.)

Druhý zpěv

Přízrak

(Na tomtéž čardaku v noci. Všechny hvězdy se prosypaly nad černou zemí v tichu tonoucí z níž chvílemi jen vyvstává hluboký vroucí vzdech.)

Andělíja

(unavená, jako květ bílá usnula pod dohořelou pochodní. Sen její se stopil nekonečným dechem letní noci. Najednou přes tmavé zdi přeletí se nedohledné roje letících světlušek. Nebe potemnělo a hvězdy nahoře pohasly, jako by všechny na hrad popadaly).

Světlušky.

Volala nás,
vzývala nás
a kam zašla?
kde je?
kde je? -

Jeden roj.

My jsme hvězdy,
my jsme jiskry,
slzy drobné,
tuchy,
duše!

Druhý roj.

Co plamének
to je oko,
vyhaslé již -
mrtvé -
prázdné! ...

Všechny.

Volala nás, vzývala nás a kam zašla? kde je? kde je?

Andělíja (Ze spánku).

Oj, Damjane! ...

Světlušky.

Cosi pláče! ... Rozhrňme tu,

odestřeme

tmavé

kouty! -

(Prška světlušek se šíří a plazí po černých zdech).

Jeden roj.

Ubohé zdi,

pyšné. hrdé!

Co vás čeká -

běda! -

dneska! ...

Druhý roj.

I ta vrata,

i ty věže! -

Oj, břečtane,

vzrůstej,

vzrůstej! ...

Všechny.

Kdo tu spí a

neví ještě,

že již polem

žatva
prošla! ...

Andělíja.

Oj, Damjane! ...

Světlušky.

(jako by uzřely Andělíji, završely tisícerými jiskrami).

To ten plamen,
to ten ret je,
co nás mámí,
táhne,
volá!...

(Mžikem popadaly a pokryly Andělíji třpytícím se rosným závojem, tak že bílé tělo její stopeno leží v živé stříbrčné pěně. - Ozval se kdesi cvrček z posečené trávy, a světlušky jako by odpovídajíce, zakvílely):

Spi jen, snové
naposledy
mučily tě!
Nemáš, co bys
hlídala již -
ostrážitě!
pole už je
pokoseno -
nezdrží tě!
Laskavec jen
rudě zkvětí -
zemři dítě!

Hlas nočního větru.

(dlouze a vlekle).

Půlnoc! ... půlnoc! - húúú! -

Světlušky

(se zdvihly a zavířily jako bílé mlhy nad řekou)

Vítr volá,
půlnoc blízko! -
Prchněm dále -
dále -
dále! ...

Andělíja (ze spánku).

Ach, mé hvězdy!

Světlušky.

(ještě jednou zakroužily nad Andělíjí).

Spi jen, sni jen
naposledy,
naposledy!
naposledy!

(Přelévají se, rozplývají a mizejí).

Andělíja

(Procitla a němě, ztrnule se dívá na stříbrný let proudícího, světélkujícího prachu. Vzchopila se, vstala a zrakem úžasu bloudí, kam se jen oko dopne)

Hvězdy! ... hvězdy - hvězdy!
pokryjte mne, posypte mne,
v měkkou náruč
přiviňte mne!

(Rozběhla se za posledními paprsky odletujícího prachu).

Stůjte! ...

Povězte mně osamělé,
jste-li slzy rozloučení,
nebo rosou v rozednění?

(Stanula ve tmě a maně pohlédla vzhůru, kde na nebi zas plno hvězd).

Vy jste to, vy věčná světla,
která s výšin nedohledných
provázíte chladným okem
smích i slzy pokolení!
Pohnul vámi hlas můj vroucí,
že jste blahem zaplakaly?

(Uzří dohořelou pochodeň)

Ty, pochodni, nevěrnice! -
vábíš hvězdy - místo chotě -

(Nakročila k pochodni, ale stanula a zatřásla se).

Zvučí cos! Ach, ne, ne! ... to je
temný dusot v tichu nočním!
A já sama, Bože! Jak je
těžký, chmurný!
Tajemství té dnešní noci
doléhá již k těmto vratům!

(Rozběhla se ve strachu po schodech.)

Bojím se pohledět,
bojím se poznat! ...
Ach hle, ... tu je! ...

(Vrata se v dolní věži pomalu otvírají. Přicházejí dva poslové a kdosi neznámý zahalen
černým pláštěm. Andělíja přikrčila se ke dveřím vrchní věže.)

Neznámý.

Kde pochodeň?

První a druhý posel.

Bděla s ní tu.

Neznámý.

A teď tma již

První posel.

Mám ji volat?

Druhý posel.

Mám ji hledat?

Andělíja (pro sebe).

Nekdo šeptá! . . stráž to asi? ...

Neznámý.

Oba na kůň před svítáním!

První posel.

Nač hrad budit?

Druhý posel.

A nač prchat?

Andělíja (pro sebe).

Znova rozžehnu a vyzvím, s kým se kula umluvila ...

(odejde).

Neznámý.

Poslouchat, ne ptát se máte! -

Jděte! - Až se vypravíte

polnicí se noční hlase!

(Poslové odcházejí.)

Neznámý

(ostal sám. Za chvíli si dodal myslí a bral se k pokojům).

A teď vzhůru na Golgatu!

(ochabuje).

Pustá smrti! - tu jsem! mávni! -

(Padá dole na schodech a zaběduje. - Ticho. - Vstav dívá se okem ztrnulým na zem).

I boj

i krev

i rozpoltěné údy,

i havrani, co klovou

mrtvé oči,

i všechna hrůza,

která mne tu chvátí,

ah! čím to všecko

proti těmto mukám! ...

(stane hrůzou užaslý).

Strašné ty slovo,

kéž se mnou zajdeš

nevyřčeno,

mrtvo.

tam, kam spějí mrtví! ...

(pomlčka).

Či nerozhlásí ihned samo slunce,
jak vzplane, to zkrvavělé tajemství?

(rozhlíží se).

Óh bědné zdi, můj dome ...
kamení staré, rtům vy odpusťte,
že teď jen smrt vám nesou!

(klesá na zemi a líbá ji. Vstav, uzří proud světla v horní věži).

Srdce mé, ztichni,
soudný den se blíží.

Andělíja

(ukázala se ve vrchních dveřích, držíc vysoko svítilnu a zrakem pronikala tmou).

Není jich tu!
ani temnost
přede mnou již prchnout nechce!

Neznámý (sotva vzdychne).

Ó, mé srdce ...

Andělíja

(Vstavila světlo nahoru na zeď a poslouchá).

Cosi dechlo,
ozvalo se! ...

Ha, tu cosi stojí,
čeká ... číhá ...!

(s hrůzou uvidí skrčený černý stín).

Běda! člověk! ... přízrak!
duch to?! ...

(bleda a tvrda).

Jsi-li živý,
povstaň! - promluv! -
Jsi-li jen stín hlubin,
vyzývám tě.
zaklínám tě
při Trojice znaku svatém,
ostav mne,
nemuč mne!
příliš smutna,
zlomena jsem!

Neznámý (vstal).

Živ jsem.

Andělíja.

Promluv!

Neznámý.

Na ženu-li?

Andělíja.

Nejsem ženou, když jen hlídám
pusté věže prahy pusté!

Neznámý (pro sebe).

Sílo, kde jsi? ...

Andělíja.

A kdo ty jsi, že se kryješ
černým pláštěm, když nám tma již
tužby všecky smutkem halí?

(schází a blíží se k němu).

Proč se díváš němě, krutě
k bledé ženě, která ptá se?
Koho hledáš?
Koho čekáš?

Neznámý (couvá ke vratům).

Nic to ... nic to ... nic to! ...

Andělíja (přiskočila k němu).

Zadrž!

Hlas ti měkne jak bys plakal!

Nešťasten jsi i ty?

Bědný? - raněn?

Oh! jen promluv, ať mne

poslední ta trocha síly

samým strachem neopustí,

proto že jak hrob jsi němý.

Aspoň nade mnou se slituj

pro ty oči vyplakané,

jež se ptají smutných nocí

mlh a hvězd a květů, křídel,

by mi řekly,

zda můj drahý

ještě někdy tato ústa
poceluje ...

Neznámý

(Rozpřáhl náručí, objal Anděliji a dlouho tiskl ústa svá na její).

Ještě jednou!

Andělija (vykřikla).

Oj, Damjane!

(ovinula se mu o krk jako břečtan o olivu, ale v tom okamžiku, jako by si něčeho vzpomněla, zašeptá strachem).

Běda - ozvěnu svou budím!

Damjan (tiše).

Kdo že bdí tu?

Matčin hlas (v tom slyšeti s výše).

Andělíjo!

Damjan i Andělija (jedněmi ústy)

Matka! ... běda! ...

Matčin hlas.

Koho voláš, dřív než měsíc
posledním již srpem začne
s horských temen hvězdy kosit?

Damjan (pro sebe).

Matčin hlase!

Andělíja

(obrátila se po hlase, blaženě).

Zdalo se mi, matko,
že mi na klín hvězdy padly
jako s větví příval květný
o vzkříšení jarním

(objavši Damjana).

Nech mne ještě ze sna mluvit.

Damjan (temně).

Ty však nevíš! ...

Andělíja

(oko v oku, ústa při ústech, tiše, vášnivě).

Vím já, vím já,
tato noc že sladká,
a to rty tvé,
a to prsa,
a to šíje,
a to ruce,
touha má a moje tužby,
a že to vše nyní slove:
nebe, štěstí, život, pravda!

Damjan.

Proč mi budeš lité rány
zlatou jehlou, ukrutnice?

Andělíja (odhaluje plášť).

Rozhal oblak, ať je vidím!

Damjan.

Marným lék je - hluboké jsou!

Andělíja.

Na ruku mně cosi krápló!

Je to s očí?

nebo s nebe?

(zářivý roj světlušek zavíří nad jejich hlavami).

Damjan (uzřel je v úžasu).

Pohled' - světlušky tu pláčí!

Andělíja

(všecka se k němu přivinula a z hluboka, podivně mu šepce).

Noc již hvězdy sype na nás

pro ty slzy vyplakané,

za tu lásku, za tu slávu! ...

Damjan

(neslyší jejich omamujících slov; vymkl se jí z náručí a hroznýma očima doprovází tajemný let světlušek).

Bledá světla umořených bratří,

neplačte,

neklňte mi tolik! -

Pro ně jsem tu,

pro ty živé oči,

které potmě ještě neprohlédly!

Andělíja (se zachvěla).

Ach, ty šílíš! ...

Damjan

(kyne roji světlušek, jenž se do výše vznesl a mizí).

Věčný klid vám, otče ... druzi! ...

Andělíja (jako ve snu).

„Kde kdo spí a

neví ještě,

že již polem

žatva

prošla!

Což to nebyl sen jen?! ...

(zhrozila se).

Damjan

(probral se jako z hlubokého spánku; prudce, odvázně).

A teď umřít, nebo pravdu zjevit!

Andělíja

(nehybně zrakem jej pronikajíc).

A co díš matce, až tu před ni vstoupíš?

Damjan (temně).

Syn jediný ti, matko, ze všech zůstal ...

Andělíja (dušeně vykřikla)

Oh ...!

Damjan

(vztáhl ruce a vyskočil na několik schodů, ukazuje měsíc, jenž zrovna vyplul a oblil jej světlem).

Měsíc vyšel na bol náš se dívat!

Andělíja

(ve svrchovaném strachu přiskočí k němu).

Půlnoc právě! - Běda! -
usmrtíš ji! ...

Damjan.

Smrt je sladší, poznáme-li pravdu!

Andělíja.

Pozdě! - Ejhle, matka jde již
naposledy ještě zbádat,
co jí půlnoc utajila ...

Damjan (sestupuje zmaten).

Ne, ne - Bože! - ne, ne!

Andělíja.

Skryj se, než jí cestu povím,
která na smrt -
která k tobě vede!

Damjan.

Matko!

Andělíja.

Mlč! a sejdi dolů!

Až pak zoufalý hlas matčin

zaúpí tu k nebi,

potom přístup!

A teď utec! - Prchni!

(Damjan unikne dveřmi v levo).

Andělíja (vezme svítilnu)

A ty zhasni -

(zhasí ji).

Dokonáno!

(Osaměla, beze slova. Přikročí ke schodům a opřela se o stěnu).

Matka

(sestupuje s hora, v ruce má pozlacený štít a na něm starodávny kalich. Kráčí pomalu a modlí se).

„Smiluj se nade mnou, Bože,

smiluj se nade mnou!

v Tebe jenom doufá duše má,

a pod stín křídel Tvých

se utíkám, než pomínou

soužení mnohá!“ ...

Andělíja (nehybně, temně).

Smiluj se nade mnou!

Matka (se shora hledíc na Andělíji).

Jsi ještě ve snách, Damjanova ženo?

Andělíja (temně).

Sen uprchl již, Jugovičů matko!

Matka (sestupuje a modlí se dál).

„Slyš modlitby mé hlas,
když k Tobě úpím,
když zdvihám ruce svoje
k pravici Tvé!“

(Sešla až dolů a stanula u Andělije).

Ještě se modlíš, Damjanova ženo?

Andělíja (sklopila oči).

Již nemodlím se, Jugovičů matko!

Matka

(položí štít na zemi i kalich a stojí nachýlena a do myšlenek zabrána).

Také já jednou
jsem se nemodlila,
neb ještě bouře
hněvu velikého
zmítala duší,
lámajíc jí větve.
Těžká však ruka
pravdy svalila se
na bědný peň můj ...
listí mé rozesla!

(Vzpřímí se).

To se teď modlí Jugovičů matka
a vzývá půlnoc, jaké bude ráno.

Andělíja

(trhla sebou a těsně u matky).

Ne tak, matko - ustaň!
a slyš mne!
Nač spoléháš se,
proč se tu trápíš?
proč se ptáš mrtvých?
kdy živých ještě čekáš?
Pohlédni až na dno tvrdého srdce,
kde dávno tušíš,
co se nyní děje! ...

Matka

(chmurna, neklidna, jako pro sebe);

A k čemu tedy poslů zprávy šťastné
že Murat padl,
Turek na útěku? ...

Andělíja.

A k čemu ty se tady nocí ploužíš
a hvězd se tážeš?

Matka.

Mlč, má dcero, mlčiž!

Andělíja (víc a více doráží).

A víš li proč? -
proto že víry nemáš!

Ne - ne - netaj mi!
ty jí nemáš, nemáš, nemáš,
jako ani já,
která ve snách tápu!

Matka (usvědčena, nemile).

A sen ti praví?

Andělíja (zmámena vzpomínkami).

Rty mi ještě hoří
a duše vadne,
na chvíli kdy pomním,
on kdy přistoupil! ...

Matka (zrakem ji probodávajíc).

Koho's viděla? ... rci
Ty's prve vzkřikla -
a teď se třeseš?! ...
Promluv! - a zakřič ...
při matčině mléku! ...

Andělíja (ulekána).

Kde? - a co jsem řekla?
Sen to ze mne mluví,
neposlouchej, matko -
bledý posel ujel!

Matka

(oběma rukama chytila Andělíji za ramena a líce v líce, dušeně, hrozně).

- Ty víš!

Andělíja

(naklonila se a klesla jí k nohám).

Kdo to praví? ...

Nevím ... nic já nevím!

Proč mne rdousíš?

Slituj se, ó, matko!

Matka (odstrčivši Anděliju).

Žij a - sni a - mlč si! ...

ale síly šetři,

komu ještě třeba!

Ah! - vždyť

spíše bych těmato

rukama já mohla

vzhůru k nebi pozdvihnouti zemi

jak Salome hlavu Křtítelovu,

než bych snesla

tato těžká muka

nevýslovných tuch,

po pravdě když úpím! ...

Hle, vidíš - sama -

že mi srdce puká

a podlé stáří

krutou že mne činí!

Andělija

(nahnula se a pohlédla do kalicha).

Hle, tu cosi blýsklo!

a drobné hlasy

jako z hlubin pějí -

ah, - pohleď na div! ...

Matka.

Nadešla již chvíle,
že i věci mrtvé
osud ohlašují! -
Mojí teď rukou
nebeské moci
odhalí taje,
jež sen otravují.

Andělíja (pro sebe).

Já sama muk těch
vinna jsem, ó, Bože!

Matka (vztáhla ruce nad kalich).

Sejdětež s nebe
všechny paprsky slunce,
hvězd,
blesků
i noční luny!
A ty, země,
vydej vše, co leze,
uškne, létá, kvete,
chví se, pláče, zpívá,
čihá i vraždí!
A vy tmy, vzkříte
vše, co v hrobě leží,
trouchniví a hyne,
a mění se
a klíčí

Andělíja (pro sebe).

Ó hrozná kletbo
splnění jsi došla!

Matka (jako napřed).

I ty satane,
vychrli z pekel jed
nástrahy,
hříchu
i vesmíru zloby
v jedinou krůpěj
pekelné své žluči,
ať vše, co jsem světla
i spasení
i blaha
v číši tuto se svou kletbou
vmetla,
co s olejem smísila
krví skropila,
slzami svlažila -
v jediný ráz
jako pravda pro křivdu,
do nebe vřískne,
zapiští
a zaplane!

(Z kalichu vytryskne živá červeň.)

Andělíja (opět klesá na zem),

Smiluj se, Bože!

Matka (užaslá hledí na plamen).

Znamení, hle,
svaté hle, tajemství!
V krev se moje slova
proměnila!

Andělíja (za nesmírné bolesti).

Oj, kde jsi, Damjane,
oj, kde jsi?
Neslyšíš nářků,
pro něž nebe pláče?! ...

Matka.

(zdvihla kalich, z něhož se přijímalo, a světlo v něm je červenější a červenější).

Tot' oběť naší krve mučennické,
na oltáři hněvu spravedlivého
ó, Bože!
Ty sud',
a rozsud':
vstane-li rod náš ještě k nové slávě,
anebo tento Getsemanský kalich
vypije do dna pro spasení svoje!

(Slyšeti z hluboka hlas trouby).

Andělíja. (udivena)

Znamení - polnice! ...

Matka

(zadívá se nadpozemským pohledem na kalich, v němž červeň zhasíná).

Oj, zvuku slávy,
dní d'ávno zašlých
za hlasu tvého prolévám já nyní
života mízu,
z krvavých polí
znamení jedno,

aspoň mi projev,
kdo památku dnes Dušanovu světl!

(Vylévá kalich na štít, jenž zní smutně jako zvon, a veliký plamen vzplane a ozáří celou kulu.
V téže chvíli vyšel. nahoře na čardaku jako příšera bledý, raněný a schoulený Damjan
Jugovič. Měsíc na něho svítí.)

Andělja

(zavřískne hrůzou a všechna se třesouc, krčí se k matce).

Pohled! - pohled!

Matka

(se obrátila a zůstala jako do země vražena beze slova, bez dechu - jedva že zašeptala).

Damjan! ... Damjan! ...

Damjan.

(dlouhým, dalekým, hrobovým hlasem).

Zaplač, smutná Jugovičů matko, -
zahynulo na Kosovu carstvo!

Matka s Andělji

(jediním výkřikem).

Kriste Bože!

Damjan.

Celé dva dni Turci utíkali ...
strachy, že byl sultán jejich zabit,
a když třetí svítalo již ráno,
zase rychle pozdvihlo se vojsko,
které vidouc, že tam jiné ještě

od Epiru na pomoc mu spěchá,
a že není pronásledováno,
- pro nesváry tolikerých pánů -
pro chvástání z okamžité slávy -
vojsko náhle obrátilo čelo
a jak vichor již nás obklopilo!

Matka a Andělíja.

Ach!

Damjan.

„Za kříž čestný!“ - ze všech hrdel vzúpí
srbské vojsko náhle probuzené.
„Allah pomsti sultána Murata!“
křičí Turci jako hladní vlci!
Země duní, nebe zatmělo se,
všude blesky rozjiskřených kopí,
všude lkání poraněných junů,
a když krev již zatopila pole,
že i slunce v krvi utonulo,
zahynul tu i car srbský Lazar,
zahynulo všechno jeho vojsko!

Matka

(vztáhla ruce a ztrnule).

Zahynul i starý Jug můj Bogdan
a všech devět jeho Jugovičů?

Damjan.

Všichni, matko, leží na Kosovu! ...

Matka

(se zachvěla - ale hned se vzchopila a stojí tvrdá, beze slova, zavřených víček).

Andělíja

(přiskočí k ní a vroucně ji objala).

Matko, matko! ... pohleď na mne,
tu jsem!

Matka

(otevřela oči a mírně, temně).

Nebud' mne, má snacho Andělíjo,
milých čítám zahynulé hlavy!

(Obrátí se k Damjanovi a upřela naň pohled černý, dlouhý a hluboký jako věčnost).

Mluv dál, duchu! ... odhal mi své taje,
poslouchá tě Jugovičů matka.

Damjan.

Všichni padli vybraní junáci
bojujíce věrně kolem cara,
car-Lazara, gospodara svého!
Také Jug tvůj krev tam svoji prolil,
podle něho osm Jugovičů -
bratr bratra opustiti nechtěl,
dokud mečem ruka jeho vládla!

Matka (popojde o krok)

A devátý? ...

Damjan

(seběhl se shora a padá před matkou jako raněný sokol).

V prach tu padá - nohy celuje ti!

Matka

(vykřikne a ustupuje jako před pekelným strašidlem).

Ostav mne! - ó, běda! - odstup, odstup
černý duchu, vlkodlaku noční! -
zaklínám tě jménem božím
Otce, Syna i svatého Ducha!

Damjan (na kolenou).

Třikrát budiž svato, nejvyš svato!

(Líbá zem.)

Matka

(znova hrůzou vykřikla)

A ty žiješ? ...

Andělíja.

Slitování, matko!

Damjan.

Já jsem onen, jejžto slovo Páně
z hrobu zdvihlo, neb ni hrob ho nechce!

Andělíja (k matce).

Odpusť, nehleď na něho tak, matko!

Matka (blíží se k Damjanovi).

Líce, oči, čelo, poznávám je,
i hlas tenký dětinného zvuku!
Ty jsi Damjan! ty's ... uprchlík noční?!

Damjan (vstávaje).

Byl jsem Damjan - teď jsem posel smrti.

Andělíja.

Spasit přišel bezbranných a smutných.

Matka.

Jeho spasením byl jenom útěk.

Andělíja.

Útěk spásou, ochrání-li robství!

Damjan.

Čekáš matko, až nám kletý Turek svede ženy, děti pomrzačí?

Matka.

Óh! ...

Damjan.

Matko, ženo, slyšte jediného,
jenž by símě mstitelů radš spasil,
nežli slavně na Kosovu ležel!

Andělíja.

Vyslechni ho!

Damjan.

Ještě čas je!

Co dnes Turků sláva odpočívá,
a plen dělí, mrtvé pochovává,
cesty máme ještě otevřeny!
Probud' hrad ...! a honem! kaž a volej!
Ale nepovídej matko, bědným, že jsou
černých kukavic jen zbylé hejno,
nýbrž ohlas: - Damjan zprávu nese,
na Studenicu že vojsko táhne!“
Vyháněj je, matko, lži a hroz jim,
dokud se mnou všichni neutekou,
dokud nestihneme rychlým letem
přes úvaly, kopce, řeky, lesy
do pohoří země Hercegovy -
tam již svoji uvidíme spásu: -
slavné moře - u pat Dubrovníku! ...

Andělíja

Oj, přesladký, přehořký ty smutku,
který tlučeš na práh domu mého,
z něhož děcko ve slávě sem přišlo!

Matka

(pohroužena do vzpomínek).

Proč se nyní v rozpadnutí všeho
jako přelud na egyptské poušti
přede mnou tu zdvíháš, Dubrovníku,
v záři slunce palem háji kráslen,
proč tvé zvony chrámů čarokrásných
slávu slaví pod klenbami modra
hlasem požehnané, dávné chvíle,
kdy ti Dušan v boky skalné vetkl

silný meč olivou ověnčený
rodu ke cti - světu na znamení!

Damjan

(těsně u ní, spěšně, nadšeně).

Tam, jen tam nás vedou všechny cesty,
tam jen bratři, tam jen víra naše,
tam svoboda, která ducha vzpruží
k velké době svrchované pomsty!

Andělíja (ještě nadšeněji).

Nalezneš tam i hrob matky mojí,
která ti mne mladou zaslíbila.
Pro vzpomínky oné svaté chvíle
skloň již hlavu, matko Jugovičů,
dětem na hrud', které ti tu zbyly,
u vytržení snu Dušanova.

Matka

(pro sebe jako odněkud z hlubin).

Jugu starý - to tvůj hlas tu nezní!

Damjan (ještě chvatněji).

Malá četa s praporem sem jede,
by nám cestu proklestila k moři.

Matka.

S praporem?! ... a čím je?

Damjan.

Jugovičů!

Matka (sotva vydechne).

Tys odnesl jej?!

Andělíja.

Spasil nám jej!

Damjan.

Z ruky do ruky mých mrtvých bratří
poletoval jako žití plamen.

Já jej nyní držím, - zachráněn je!

Andělíja (pokojněji).

Tajná síla, svatost vyvolených,
poklad bájný, jiskra Promethea,
semenem zas bude nové slávy!

Matka (užaslá).

Tys odnesl jej ...

Damjan.

Z Boškovy jsem ruky
vzal ten květ i hrd i bolem zdrcen!
Teď je můj! ...

Matka (rozhorlena).

Ne! - tvým není - dokud živ tu stojíš!
slávě krada to, co slávy bylo!
Ne - tvým není - dokud s hrobů trháš
kvítí mrtvých, jež jen věčnost bere.

Ne - tvým není - dokud matku slyšíš
hlasem spravedlivých tebe soudit!

Damjan s Andělijí.

Matko!

Matka.

Co si myslíš, uprchlý ty chlapče
devětkráte útroba že matky
živou krví zavraždila símě,
čestné símě čestného ti otce,
devětkráte darovavši carstvu
devět štítů, devět silných mečů,
devět hlav a devět mužných srdcí,
za noci bych s hanbou nyní kryla
v krvi pošlapaný, pokálený
carský šarlat obětiště svého?

Andělíja.

Noci soudná, pohlť nás tu všechny!

(Ticho. Matka vyjde na čardak.)

Damjan

(tvrd a bled hledí za matkou).

Syn tvůj ptá se, Jugovičů matko
umlkne-li jednou hrozná kletba
pomsty lačných, starých pokolení?

Matka (se obrátila).

Až tam na poli, kde mrtví leží
vražedníci Dušanova carstva,
poslední jim prapor smyje hříchy!

Andělíja.

Vždyť jej znova na smrt odsuzuješ!

Damjan.

Nechceš, matko, dřív než jitro svitne,
zachrániti hlouček slabých sirot?

Matka.

Chci!

Damjan.

Devatero snach-li spasit nechceš,
dcvatero snach - vdov opuštěných?

Matka.

Chci!

Damjan.

Chceš li pomstít jméno Jugovičů?

Matka.

Chci!

Damjan

(kleknuv dole na stupni).

Znáš li ty mne, Jugovičů matko?

Matka

(kynula rukou, jako by žehnajíc).

Ty jsi Damjan a já tvoje matka.

Damjan (zaražen).

Tedy s Bohem, živote můj mladý,
nadějí už zanech ve dni šťastné!
S Bohem, dome, oněmělý ráji,
s Bohem matko, hlase pravdy smutné!
Prapor zdvím třikrát na znamení:
Tobě, Bože, bys mne neopustil,
tobě rode, bys mi nezahynul
tobě ženo, bys mi neklнула!

Andělíja.

Proklet budiž,
kdo mi tebe vyrval!

Matka.

Blažen buď, kdo
pro čest umřít uměl!

Andělíja (zoufale).

Bídná cti, i prapory i slávo,
hluchá jste vy, ukrutná jen božstva,
lidského nám rodu kati zhoubní,
pro vás oltář vždycky pln je krve! -
Nestačí již ani kupy mrtvol
pro vás na Kosovu povražděných,
že jste lačny i mých hořkých slzí?! ...

Matka.

Blaze těm, kdo za pravdu tu pláčí,
neboť jejich království je boží.

Damjan.

Slyším slova věčné přípovědi -
Rozlučte se - Bůh vás opět spojí!

Andělíja

(jako bez sebe, zoufalá, ukazuje prstem na matku).

**Ejhle - toto královna je smrti,
mečem cherubovým trhá, seče
života nit - ze všech jediného,
aby opila se rájem nebe! ...**

Matka

(zakryla si líce rukama, klekla a zahloubila se do modlitby. Měsíc na ni svítí)

Damjan (objav Andělíju).

Obejmi mne, ženo, dřív než umru,
bílých rukou věncem všeho sladším!

Andělíja (v zoufalém omámení).

Tato prsa - to tvé bílé stany,
tyto ruce - to tvé prapory jsou!
Těch jen braň a chraň - ty celuj,
vždyť jen živých Bůh je, a ne mrtvých!

Damjan

(vyprošťuje se jí z náručí).

Mlč, má ženo, pro spasení věčné!

Andělíja (svrchovaně šílená).

Ne, ty nepustíš mne, ne, ne, nesmíš!
Držím si tě pevně připiatého
bílých rukou nad vše sladším věncem!
Braň se - bodej - třeba hlavu utni,
nedám však ni Bohu jedinému
naší lásky ohnivé a mladé!

Damjan

(temně, oči v očích).

Miluješ mne jenom proto, ženo?

Andělíja (se zachvěla).

Oj, Damjane! ...

Damjan.

Dovedeš i zemřít
pro tu lásku?

Andělíja

(všecka utonulá v jeho zraku. Tiše).

Neuzří tě nikdy
na světě již oči moje?

Damjan.

Nikdy! -

(Okamžik hrozného ticha.)

Andělíja. (tajemně).

Dej mi dýku! ...

Damjan

(dobývá dýku ze zápasí a podává ji Andělíji).

Tu ji máš - a nyní

jeden polibek - tak dlouhý - věčný ...!

Andělíja.

Jako moře!

Damjan a Andělíja

stiskli, sevřeli se, spojili se v jediný jasný ohnivý sloup života. Ústa na ústech, ana zatím dýka hledá si cestu k srdci Andělíjinu).

Damjan (potichu).

Bodá, duše?

Andělíja (umírajícím hlasem).

Ne tak jako láska!

(Tiše vykřikla jako klaná holubice a pomalu paclá na zemi.)

Matka

(zaslechla výkřik a probrala se z modlitby).

Kdo to vzúpěl? ...

(Uzřevši Andělíji na zemi.)

Andělíjo! snacho!

(Přiběhne k ní.)

Co jsi učinil - ach - ukrutníče! ...

Damjan

(polekán a drže v objetí umírající ženu).

Nyní má je - celá - celá má je!

(Na dalekém východě zatřpytila se jako slza - hvězda jitřenka.)

Matka

(uzřevši hvězdu, rozevřela náruč a pozdravuje Anděliji bolestnou vzpomínkou poslední chvíle).

Před svítáním, ejhle, záříš
tentýž plamen - naděj věčná,
oj, dennice - slunná svíce!

Andělija (posledním dechem).

Hvězdy! ... hvězdy! ... hvězdy...

(Umírá.)

Damjan (zoufale).

Ještě neumírej, počkej, duše
jedním dechem odletíme spolu! ...

(Jako zběsilý padne na ni).

Běda! - mrtva! ...

Matka

(Vzpřímena a velikým hlasem).

Oj, Damjane! -

Damjan

(vstává s mrtvoly, jako z mrtvých).

Kdo mne volá? -

Matka.

Andělíja!

Damjan

(všecek zdrcen, podívá se na mrtvou lásku).

Jdu již!

(Sehne se a políbí mrtvou.)

Zítřka tento polibek mi vrátíš!

(Vstává a zahalí se pláštěm. Hledí na matku.)

Pod věží tu, kde se břečtan vine,
skryjte moje zahynulé blaho,
ať mi věčně líbá zeleň listí
poslední hrob zemřelého štěstí!

(Pospíšiv ke vratům.)

A teď rychle - abych dohonil ji!

Matka

(třesoucím se hlasem; všechen život její tkví teď ve vyděšených očích).

Ani staré neobejmeš matky?

Damjan.

(sklání koleno před ní, ale jako by jej cosi od toho zdržovalo).

Na Kosovo, matko, já tě volám,
tam ti předám prapor Jugovičů!

Matka

(se vzpamatovala, chmurna jak osud).

Uchraň prapor - na Kosovo přijdu!

(Damjan unikl vraty jakož i poslední noční stín. Svítá.)

Matka

(stojí sloupem. Jen v plamenných očích a v líci jako mramorovém chvěje se odraz
nadhledného boje. Rukama stiskla si čelo a zahleděla se na mrtvou Anděliji).

Měla jenom jeden sladký život
a jak jab'ko milému jej dala

(Zachvěla se.)

A já?

(Jako raněná zvěř potácí se po mrtvé věži.)

Synu! ... děti! ... Jug-u starý! ...
Kde jste? ... kde jste? ... Zabili mi všechny ...

(Lomíc rukama k nebi.)

Slyšíš, zoro! slyšíte nebesa! ...
Skláli všechen rod můj ... všechen ...
matčin! . .

(Jako by slyšela daleké volání).

Na Kosovo! to vy praporové!
to ty, pýcho, i ty mrtvý rode,
voláte mne, tamto na shledanou!
Jdu! - královně smrti purpur dejte,
neb ji osud bude korunovat! -

(Slyšeti hluk zdola.)

Slyším hlasy - Bože! - to jsou ony!

Hlasy (zdola blíž a blíže).

Matko! ... matko! ...

Matka (nad mrtvou snachou).

Jak jsi šťastna, bledá smrtelnice!

(Vrata dole ve věži se otvírají.)

Hlasy (vykřikují prudčeji a zoufaleji).

Ouvé! matko! ... co je? ... proč nás budíš?

Matka.

Všechna bouře do zdí těchto vrází!

(Matka nahnula se nad mrtvou hlavu snašinu. Se všech stran přibíhají snachy a děti plačice a nařikajíce. Ještě jeden výkřik ze všech hrdel a opona rychle padá.)

Třetí zpěv

Na Kosovu

Velebné slunečné poledne. - Všude, kam jen do dálky oko dohlédne, šíří se pole klasy pozlacené, a lučiny stromy i keři tu a tam zarostlé. Obilí je místy pošlapáno, vyrváno, jako by je kroupy nebo bouře potloukly - ale v místech proti diváku, jako by se ho ruka zhouby nebyla dotkla, stojí a těžký vánek letní ohýbá jeho plné klasy. Mezi obilím červená se hodně planého máku. Na pravo je silný starý dub, jediný blízký chládek v tolikeré rozkoši světla a barev.

Je léto! - Pravé výslunné léto s obilím dozrálým k žatvě, ozývající se cvrkotem cvrčků a kobylek a žíznivé větříku, který jako by se byl ukryl do dubových větví. Tam v dálce na obzoru zlatá mlha pokryla nedohledné prostory, ztajila hory i stráně, slila se s kotouči dýmu dohořívajících spálenišť a zahalila bělavým závojem vše. co zbylo živého, a vše, co mrtvo na Kosovu tlí.- Někde i černá hejna havranů zašeřila klidný jas. Když země dopadnou, nastane šustot jak od červů v mrtvém těle. Ale zkvetlá země toho neslyší, vítězné slunko ji opilo a omámilo. A když jsme se udiveni zahleděli do nenadálé jasnoty Kosovského poledního ticha - třeba že mihají se nám ještě před očima stíny nočních přízraků na hradě Jug Bogdanovu - maně ozve se nám v duši věčná naděje: „Nebyl to sen jen?“ - a čekáme chvíli, nezazní-li z letního klidu hlas, výkřik, nezjeví-li se podoba splněného osudu. A podoba ta se zjevila!

Stará babka

(skrčená, šedivá, bezzubá, přichází s pravé strany, lesknoucí se kosu majíc na rameni. Přišla kosit zralé obilí - sama k takovému božímu lánu. - Na rozcestí stanula. rozhlíží se dokola a nejvíc do mlhovité dálky. Potom mávla rukou - věkem osmahlou, zčernalou, a zabrala se do myšlenek, nahlas rozmlouvajíc, jak to obyčejem babiček).

A všecko přešlo! ...

pobili se,

pordousili,

podupali zlatá pole,

popálili,

zpusťovali,

jak by den už soudný přišel!

a hle, zase

těžké klasy
pozdvihly se,
vyskočily,
už se vlní,
kloní,
chlubí,
volají zas jako loni:
Kde je kosa, ať nás sráží
kde jsou ruce, ať nás váží?

(Dala se na levo.)

Ejhle, tu je stará babka!
Nebojte se!
Tu jsem!

(rozhlédne se okolo)

Jak jsem dlouho nežala tu! ...
Bože odpusť,
nevím ani,
co je naše!

(Přikročí k obilí.)

To Markovo
sousedu tam východního!
To je Jovy uprchlého!
A to Pavla zabitého
A to vedle - to je naše!
Naše?

(Zakroutila hlavou a podepřela se o kosu.)

Můj muž Uroš! ... eh, to dávno,
na Marici vodě zhynul,

děti mne pak opustily,
pomřely mně,
cedily krev tam i tady
za sto pánů hospodářů! ...
Zbyla jsem já sama jedna
s plným domem sirých vnuků.
Ale i ty povolal mi
car náš Lazar
do zbraně!
Kde jsou?
Co z nich? Bůh to sám ví!
Padli asi - jako všichni.
Snachy? - ty se rozutekly!
A já sama
ostala jsem
nebohá a vetchá, stará,
že ni Turkům nechtělo se
zakláti mne! ...
„Přestárlá už!“ - zavřeštěli
a dům potom zapálili.

(Skoro vysměvavě.)

Ale babka moudrá byla
jediné si
ptáče drobné,
vnouče - hochy - v peci skryla.
V peci skryla,
zachránila.

(Ohlíží se a kosu postaví na zemi).

Teda mé - a mého vnuka!

(V kročí do obilí v levo.)

Ejhle zlato, a tu kosa na to!

(Začne síci.)

Pokosili živé hlavy -

a pro koho?

Pokosím já také tebe -

vím pro koho!

(V tom přichází vnuk polonahý a bosý, ale ruměný jako jablíčko a vleče za sebou dlouhánskou šavli.)

Vnuk (k babičce).

Bábo! ...bábo!

vidíš, co jsem našel!

Bába.

Šavli, duško?

Jaký jsi ty junák!

Vnuk.

Tamhle v keři

pod lipou,

zrovna motýl

odtud vylít.

Já hned za ním,

chci ho lapit -

hup ... už mám ho! -

- ouvé, bábo! motýl ten tam!

a já padl na junáka,

co tam v chládku

odpočíval.

Bába.

Na junáka?! ... Na jakého? ...

Vnuk.

Chtěl jsem se ho zeptat, bábo -
ale umrlý byl, -
celý v líci promodralý! -
Volám ho - a neslyšel mne -
zatahám ho - nechytl mne -
mrtev, bábo,
jako mrtev! -
A tak jsem já vzal mu šavli,
však mně, myslím, bude dobrá! -

Bábo.

Tobě? - tobě?
Oj, beránku malý!

Vnuk.

Připásej mně, bábo, šavli,
do boje chci vytrhnouti
a tatíčka vyhledati.

Bábo.

Mlč hrdino motýlový! -
ty dům rodný, pobořený
z prachu zdvihneš
ty zas pole pošlapané
orat budeš!
A když klasy dozrají ti
jako dneska,
plod své práce žnouti budeš!

Vnuk (plačky a vzdorně).

Nechci. - nechci!

Mám já šavli!

Tím já budu, čím byl otec,
junákem! junákem!

Bába (vzala mu šavli).

Kopat budeš,

a pak zobat.

a ty šavle, ty tu spočíň!

(Zahodí šavli do pšenice a spěšně na hochy.)

Přiskoč honem, tady pomoz

vázat snopy

a je nosit!

Rozpomeň se: - není chleba,

a to pro junáctví samé!

(Babička kosí, a vnuk sbírá hrsti.)

Hlasy

(s pravé strany naříkající i hrubé).

Běda! vody trochu!

Ku předu, psi!

Vody, vody!

Pojdi, bídný d'aure!

Vnuk.

Vidíš bábo,

teď bych šavle potřeboval!

Bába (polekána).

Jdi, ty bloudku! ... ani muk už!
Hned se schovej
tady dole! -
Ať tě vrazi nezahlédnou,
nebo masa
dětského jsou lačni!

(Skryla hochu pod snopy.)

Klety buďte jejich kosti!
skončeno vše,
zničeno vše,
ale pořád se tu pletou!

(Bába kosí dál. - Veliký hluk, kletby, nadávky, smích a uárek. Mimo prochází dav křesťanských zajatců. Všichni jsou vysílení, ranění, polomrtví, svázaných rukou a s provazy na krku. Pot, prach a nelítostné slunce žere jim oči i ústa, z nichž dere se ryk nelidských muk a rozléhá se jako mrtvá obžaloba nad kvetoucí zemí. Turci na koních, ozbrojeni kopími, řemennými biči a ostrými šavlemi, ženou před sebou zmučené stádo.)

Zajatci.

Vody! - vody! hynem žízň!

Jeden Turek.

Tam je řeka, bídný d'aure!
Vypij si ji třeba na dno!

Druhý Turek (šlehaje bičem zajaté).

Mlč, ty rájo, otroky jste nyní,
když jste pány neuměli býti!

Zajatí.

Ach, má matko!
Ouvé! Vody!
Běda!

Třetí Turek (směje se na bábu).

Aferim ti, babko,
psice stará,
pro koho žneš
smrt když tady žala?

Bába

(ani se neobrátila a jen kosila).

Mrtvým chystám chleba
vstanou třeba.

Čtvrtý Turek

(hodí jí uťatou hlavu, kterou měl k sedlu přivázanu).

Také toho mi tu nakrm, babko!

(Turci se smějí. Hlava skutálela se do obilí).

Zajatí (zatácejí se na levo.)

Vody! - vody!

(Turci ženouce je, odcházejí. Nárek tratí se do dálky).

Bába

(obrátila se pomalu za nimi).

Proto jsme jim rodily junáky!

Vnuk

(vystrčil hlavu ze snopů).

Odešli už, bábo?

Bába (ještě v strachu).

Mlč, mé dítě! Ještě je tam vidím!

Vnuk (pojednou zavřískl).

Achich, bábo. ...

mrtvá hlava hledí!

Bába

(honem jej vytahuje a zahání).

Nedívej se na ni! Tu máš snopek,

vstaň a utec,

vlkodlak sem přijde!

(Vzala kosu, naložila si na záda několik snopků, jeden přivázala v spěchu hochovi na záda a odcházejí na pravo.)

Vnuk (jda s ní).

Proč se, bábo, lidé zabíjejí,

když tak pěkně žlutají se klasy?

Bába.

Proč? - proč? -

Že už nejsou lidmi.

(Oba odejdou.)

(A nový sluneční mír. A nyní v poledním tichu, když je vše oblito září a odpočívá, zahlaholí pravý hlas oné přírody a kraje, - hlas, jenž ode dávna rozléhal se v plných žních na Kosovu. -

Hlas pastuškovy píšťaly. - Cvrčci umkli, aby poslouchali. Ještě chvíli, a zvuk se přibližuje - slyš jej, tu je, on to je.)

Pastušek

(asi patnáctiletý, ženoucí několik oveček na předních nohách provázky sepiatých, aby se mu nerozutekly. Píská, hledě na píšťalu a již zahýbal do pole, když mu v tom zastoupil cestu)

slepý guslar

(stařec, v ruce žebráčkou hůl a gusle o rameno. Zastavil se a obrací ucho po zvuku píšťaly).

Oj, píšťalo, tenký hlase!
přestaň pět a pověz raděj,
daleko-li do Kosova,
tam kde Srbů zahynulo vojsko?

Pastušek.

Proč se ptáš, vždyť stojíš na Kosovu!

Guslar.

Na tom poli krvavém a slavném?

Pastušek.

Slavné? - snad - když ty to pravíš
krvavé? - ne - já tu vidím
jenom slunce, pšenku, kvítí.

Guslar.

Nevidím já všeho toho,
cizí mne jen oči vodí,
cizí mne jen ruka krmí,
cizí ruka, těžká muka!

Pastušek

(podíval se mu za chvíli do líce a podává mu ruku.)

Ty jsi slepý? tu má ruka -
zavede tě pod stín chladný

(Dovedl ho do stínu pod dub.)

Tady počkej, až tu někdo půjde,
poví ti pak, co tu bylo,
co se stalo,
co tu zašlo.

(Guslar sedá.)

Chlívěk mi ti,
abych pravdu řekl,
Turci zapálili,
a mé ovce hloupé
rozprchly se polem!
Proto - s bohem buď mi, starče!
pospíchám, bych rozuteklé sehnal.

(Rozběhne se za ovce a volá je:)

Heja, malá,
proč bys na mne
nepočkala?

Guslar

(vstav odchází. Chvilku jen slyšeti ještě píšťalu).

Slyším klasy, na větru si hrají,
slyším větve, co jim povídají.
slyším v trávě cvrčky rozpustilé

i píšťalu - zlatý sen té chvíle,
ale slávo, kde tvá nyní sídla,
že ti orlí nešumějí křídla?

(Zvonivý smích se rozlehne z ženského hrdla.)

Guslar (nastavuje ucho).

Ozvala-li se to píseň žnečky,
či volání ptáka křepelečky? ...

Dívka Kosovka

(přichází s polí. Červenou má na sobě dolamu a na hlavě věnec z planého rudého máku. Vyhrnutý má rukávy po bílé lokte a v rukách nese dvě pozlacené konvice. Běží od shora a směje se nahlas; když doběhla na rozcestí, postaví konvice na zemi a polehounku poskakuje okolo nich, jako by tančila. V očích černý plamen a hlas tenký a vroucný.)

Procházím já vesnicemi
oj! dodo - oj dodo le!
jak ten oblak po nebesích
oj! dodo - oj dodo le!
a já honem - oblak honem
oj! dodo - oj dodo le!

(tiše a jako by se bála.)

Oblaka mne předhonila
oj! dodo - oj dodo le!

(skoro plačky.)

Pšenku - víno porosila
oj! dodo oj! - dodo ... le!

(Klesá pomalu na zemi a tiše štká.)

Guslar.

Divný hlas to slyšet - píseň podivnější?

Dívka Kosovka

(jak u vytržení hledí na zemi a cosi počítá).

Jeden jenom vojvoda je Miloš,
druhý jenom Kosančič je Ivan,
třetí jenom Toplica je Milan ...

Guslar.

Sestro milá, oj, Kosovko dívko,
nešťestí as tebe velké stihlo,
že tu v krvi obracíš junáky?

Dívka Kosovka

(pořád do sebe zabrána, odpovídá nepovědomému jí hlasu)

Procházím se po bojišti mladá,
koho z hrdin živého tu najdu,
studenou ho voděnkou já myju,
i podávám běloučkého chleba ...

(Pohlédne na prázdné konvice, vykřikne a vyskočí.)

Ach, můj bratře, Orloviči Pavle,
počkej - letím - došla mi už voda -

(Rozběhne se, ale opět stane a upadá do hlubokých vzpomínek na svého ženicha Milana Toplicu).

... Obrátil se, pohlížeje na mne:
Pros jen Boha, moje duše drahá,
abych zdrav ti z tábora se vrátil.
Šťěstí potom tebe také najde,
za ženu já vezmu si tě věrnou ...

(Ticho. Dívka se zachvěla a bázlivě se ohlédla.)

Odešli mi, ach, tři vojvodové.
a já jich tu - po bojišti hledám ...

Guslar

(blíží se k ní po hlase a velmi útrpně).

Darmo pláčeš, oj Kosovko dívko -
Na Kosovu slavně zahynuli.

Dívka Kosovka

(pohledí na něho užaslá).

Zahynuli? ... odkud víš to, starče?

Guslar

Píseň polem již tu proletěla,
vzpomínajíc na dni hrůzy plné!
A ty vrať se do bílého dvora,
nekrvav si rukávů a sukně.

Dívka Kosovka

(zaplakala z bílého hrdla).

Nebohé mne ... přenešťastné dívky,
na zelený kdybych borek sáhla,
i ten, zelený, mně v rukou uschne!

(Znovu zaplakala a padla starci okolo krku.)

Guslar

(jde s dívkou pod dub).

Odpočíň si chvílku, Kosovko má,
než odejdeš do bílého dvora.

Dívka Kosovka

(zahleděla se do země).

Znáš-li starče, onu drobnou píseň?

Nemám stromu,

nemám domu,

vše nám voda

odplavila ...

Guslar.

Unavena, smutna jsi, má dcerko,

pro hrůzy, jež oči tvoje zřely.

Dívka Kosovka.

(vstane a zlomená duše její sleduje bolestný let vzpomínek).

Ejhle všichni, viz je ... kolik jich je

Ó, těch lící ... očí zpřetrhaných!

Hle, tam Jug a devět Jugovičů

jako devět sivých sokolíků!

Guslar

(tiše, maně smyčcem dotkl se guslí a při nich živě na dívce vyzvídá.)

Nevíš, kdo to byl ten dobrý junák,

který jedva mávl břitkou šavlí,

a hned dvacet hlav mu na zem padlo?

Dívka Kosovka.

Banovič to Strachinja byl junák!

Guslar

(při guslích ještě živěji).

Nevíš, kdo to byl ten dobrý junák
který kopím po dvou nabodával
a přes hlavu do Sitnice házel?

Dívka Kosovka.

To byl chrabrý Srđ'a Zlopogled'a!

Guslar.

Hnulo-li se vojsko Mrnjavčevo?

Dívka Kosovka.

Ban Ulješa zahynul i s Gojkem.

Guslar.

Vedl také vojsko Erceg Štěpán?

Dívka Kosovka.

Erceg Štěpán zahynul i vojsko!

Guslar.

Táhl s vojskem car a gospodar náš?

Dívka Kosovka (se zachvěla).

Vidím tělo pláštěm zahalené,
kolem něho sto praporů padlo,
praporů sto, i ti, co je nesli, -
kde však hlavo pod korunou ležíš?

Guslar (vstává uleknut).

A tys neviděla svaté hlavy?

Dívka Kosovka (ve vzpomínkách).

Tři sta kněží přišlo ze všech krajů
s nimi biskupů i dvanáct velkých,
přišlo čtvero starých patriarchů,
i cařice Milice tam přišla,
hledat všude hlavy Lazarovy,
i koruny na ní Dušanovy!

Guslar (u veliké bolesti).

Ved' mne tam již ó, Kosovko dívko,
kde je tělo cara gospodara,
prosit budu Boha velikého,
korunu by Dušanovu vrátil.

Hlasy zajatců (daleko, daleko).

Vody! - vody! -

Dívka Kosovka (uleklá).

Slyšíš-li je!?

Guslar.

Kdo tak hrozně úpí?

Dívka Kosovka

(popadla konvice a spěšně odchází).

Za nimi jdu! ... vyčerpám jim řeku!

Guslar (ji zachytil).

Zůstaň, sestro - škoda tvého mládí!

Dívka Kosovka.

Neslyšel jsi? - celé pole volá,
pole lačné! rozpukané krví!

(Vydírá se mu z rukou.)

Pusť mne, starče, nezastavuj kroků,
vyprahlou chci napojiti ráju! ...

Guslar (ji pouští).

Jdi si tedy, jdi, Kosovko dívko,
píseň bude tebe vzpomínati.

Dívka Kosovka.

Gusle moje, za píseň vám díky!

(Rozběhne se, ale náhle stanula a vykřikla.)

Guslar.

Kdo to vzkřikl? - Kdo se to sem vrací? . .

Dívka Kosovka

(couvá ke guslarovi jako před blížící se příšerou. Chvíli ticho).

Černá, němá cestou, hle, se plouží
Kosovská noc, ač je den tu jasný ...

Guslar.

Zdá se ti jen, co's již oplakala.

Dívka Kosovka

(ještě pomalu ustupuje).

Ne - ne - mlč, toť ona, jistě ona!

V plášti hvězdném oči mé ji zřely

od oblak se na Kosovo nížit.

Běda! hle ji! - přichází - ó; dive!

plášť je tentýž, ale hvězd již nemá!

Matka Jugovičů

(přichází od shora cestou na levo. Všecka černým rouchem ovinuta. Sestupuje se žebráčkou holí v ruce. Když došla na rozcestí, rozhlédne se ubohá v šíř i v dál po rozjasněné zemi, ona ztracená, černá kukavice. Pokročí za chvíli a vidíc klasy šeptá).

Všichni mrtvi - a zem ještě kvete!

Guslar

(potichu k dívce, která s matky očí nespouští).

Nešťastná to žena opuštěná!

Dívka Kosovka.

Ó, to zjev je dávné mučennice!

Matka

(uslyšela slova a sklopivši oči, jako by se modlila)

O, vy všichni, co tu jdete cestou

rcete, je-li bolest - jako má je?

Dívka Kosovka

(blíží se k ní, ztrnule hledíc).

Noci temná - noci bezhvězdná,

koho za jasného dne tu hledáš?

Matka

(bolestně na ni popatří).

Zoro rudá - zoro zkrvavělá! -
Smrti hledám - umíš říci, kde je?

Guslar.

Na Kosovu jsi - a ještě ptáš se?

Matka.

Třetí den, co palem se tu vláčím,
snopy čítám smrtí pokosené,
abych ji, tu žnečku spravedlivou,
potkala a smutna zeptala se:
Drahá sestro, proč mne ještě šetříš?

Guslar.

Koho oplakáváš, smutná ženo?

Matka.

Pláče nad sebou, ne nad mrtvými.

Dívka Kosovka.

Poznala jsi mrtvé hlavy všechny?

Matka (rozepiala ruce).

Zaplakalo vdov mi devatero,
zařičelo devět dobrých koní,
lvů zařvalo lýtých devatero,
zapištělo devět sokolíků!

Dívka Kosovka a Guslar

(jedněmi ústy).

Ty jsi - matka! ...

Matka

(spustila ruce, a další slova její zní jako z nejnitrnějších hlubin života a bolesti; pro sebe).

Tvrdého však srdce matka byla,
od srdce ni slzy neprolila;

Dívka Kosovka (kleká před matkou).

Před vámi tu do prachu já padám,
nekonečná mateřská vy muka!

(Líbá jí lem roucha.)

Guslar.

Gusle moje - gusle javorové,
hle, tu pro vás píseň nesmrtelná! -

Matka

(pokládá ruce na hlavu dívčinu a trhá jí pomalu makový věnec. - Temně).

Všichni mrtvi - a zem ještě kvete!

Guslar.

Země dosud plodila jen kvítí
a teď také mstitele své vydá!

Matka (klesá).

Ó! Damjane! ...

Dívka (ji zachycuje.)

Přispěj, slepče! - běda - umírá nám!

(Slepec i dívka zdvínají matku a konejší.)

Matka

(sebou trhla a vzpřímila se.)

Kdo to praví? - není smrti pro mne!

(Jako by náhle měla před sebou noční přízrak na opuštěném hradě.)

„Já tě volám na Kosovo, matko,
tam ti předám prapor Jugovičů!“
řekl Damjan - a já matka jemu:
„Ochraň prapor - na Kosovo přijdu!“

(Hledí na dívku a guslara.)

Já jsem přišla ...

Guslar.

A tvůj Damjan? - kde je?

Matka.

Mrtvý našla jsem rod Jugovičů,
starce Jug-Bogdana devátého -
nad nimi ční devatero kopí,
na kopích je devět sokolíků,
kolem kopí devět dobrých koní,
vedle koní devět lvů je lýtých,
praporu však - běda! nebylo tam!

Dívka Kosovka

(jako by si byla vzpomněla).

Mrtvým polem poslední on šuměl.

Matka.

Co to díš mi? ...

Guslar.

Zmatena jsi, dívko!

Dívka Kosovka.

Jasnou paměť mám a pravdu mluvím!

Náhoda mne svedla s poraněným -
byl on mladý carův praporečník.

Pozdvihnu ho z tratoliště krve
a když se mu srdce rozehřálo
a když zprávu dal mi od milého,
řekl ještě carův praporečník:

- Vidíš, duše, válečná kde kopí
nejvýše a nejhustěj' se tyčí?

Na nich leží junák nad junáky,
který nejvíc pozabíjel Turků! -

Guslar.

Slyšíš, matko? ...

Matka.

Jméno! ... jméno! ... řekni!

Dívka Kosovka.

Poslední on přišel se sto druhy -
vypravoval Orlovič mi Pavel -
Slavný prapor jen jen polem lítá,

vzhůru k nebi orlem vypíná se
nad kupy hlav čerstvě odsečených ...

Matka.

Jméno! ... jméno! ... slitování, dcerko!

Dívka Kosovka.

A když z mrtvol celá hora vzrostla,
na temeni archanděl tam stojí,
mečem blýská, praporem kol mává,
volá, křičí, až se země třese:
- Tu jsem, ženo moje - Anděljo!

Matka (velikým hlasem).

Synu! - dítě! ... Damjane můj, kde jsi?

Guslar (k dívce).

Zaved' matku - ať již závěť splní! ...

Matka (k dívce).

Znáš to místo? - Viděla's jej? - žije?
Probůh, mluv - a neubíjej matky!

Dívka Kosovka.

Hora mlčí, hrůzou unavená,
jenom orli povědí ti, matko,
Damjan-li tam na Golgatě leží.

Matka.

Tam je syn můj! čeká na mne - volá!
Spěchám, dítě, z rukou vzít ti prapor,
abych vedle tebe ráje došla.

(Opře se o dívku a guslara a pohlíží vzhůru).

Guslar.

Písně moje - korunu ti spletou!

Kosovka.

Kvítí moje ozdobí tě mrtvou!

Matka.

Pod horou, hle, kříž můj zarazili.
Prv než rozepneš mne, Bože na něm,
prv než vlídně zatlačíš mi oči,
které zřely carstvo umírati -
blahoslaven budiž věky věků,
žes mi dopřál k zemi hlavu schýlit
a zřít na ní kvítí ještě kvěsti,
kvítí kvěsti, píseň hlaholiti!

Guslar (kleká před ni).

Pros ty Boha, Jugovičů matko,
aby ze spánku nám Dušan povstal!

Dívka Kosovka {také kleká}.

Pros ty Boha, Jugovičů matko,
ať lid bědný na Kosovo pomní!

Matka

(jako by jim rukama žehnala).

Pravdu já ti svatou, země, říkám,
spasení i vzkříšení je v tobě!

Guslar i Kosovka (celující ji ruce).

Závěť svatá - pravý poklad boží!

Matka (odchází s nimi).

A teď, smrti, veď již naše kroky.

(Ubírají se pomalu cestou v levo. Z daleka slyšeti velebný zpěv pohřební.)

Guslar.

Slyšíš - jak by ke hrobu šel průvod!

Matka.

Žalmy jsou to hoře Davidova!

Dívka Kosovka

(odběhla napřed na vrch svahu, rozhlédla se a zvolala)

Ach, můj Bože!

(Ke slepci a matce.)

Celé davy lidu
pospíchají v husté mlze dýmu,
zdá se ti, jak oltář by tam nesli! ...

(Se všech stran vybíhají ženy, děti, pastýři, starci.)

Lid.

Bože milý, div to převeliký!
Znamení to boží - spása naše!

Našli ji už - našli ji, ó Bože!
Jdou již! ratolesti, zrní sypte!

Matka (k lidu).

Co se stalo? - proč se radujete?

Lid.

Přinášejí Lazaravu hlavu!

Matka, guslar a dívka.

Sláva Bohu!

Hoch.

Vhodili ji Turci
do studánky.

Stařec.

Vytáhlo ji Turče
mladé -

Hoch.

Do trávy ji položili.

Ženy.

Ale hlava ztratila se z trávy.

Všichni.

Jaký div to!

Stařec.

Viděli ji Turci,
jak se hlava polem převalila.

Všichni.

Ó, náš dobrý care gospodare!

Stařec.

Tu se Turci velmi polekali,
zavolali ze všech krajín srbských
sluhy boží, biskupy a staré
svaté otce naše patriarchy.
aby Lazu do záduší vedli.

Jiný stařec.

Ale Lazo nechtěl do záduší
cizího, jen do záduší svého,
do své krásné bílé Ravanice,
kde již napřed vystavěl si kostel
o svém chlebě, ze svých statků časných,
bez jediné slzy nuzných lidí.

(Žalostná píseň se blíží. Cestou od hořejší strany a mezi obilím podivný a dojemný se táhne průvod. Co jen zbylo na poli raněných, kopinníkův a lidu, všichni jdou v úpalu slunečním. Starci, ženy a děti, které napřed přiběhly, házejí na zemi klasy a zelené ratolesti).

Sbor kněží (zpívá přicházeje).

Všeho, po čem srdce zatoužilo,
dopřál jsi mu,
každou modlitbu úst jeho, Bože,
splnil jsi mu!

(Průvod se pořád blíží. Jdou již kněží, biskupové a patriarši).

Sbor.

Neb ty přijal jsi ho milostivě
s požehnáním svým -
korunu jsi na hlavu mu vložil
z drahých kamenů.

Hlasy z lidu.

Hle, ostatky svaté - pod prapory!

Hleďte, jaký div a jaká hrůza!

Hlavu drží cařice Milice.

Sbor.

Za věčný on život prosil Tebe,
dopřál jsi mu ho,
abys prodloužil mu do věku dní
blahoslavených!

(Ejhle ji! - Na štítech, vyzdvižena, ovinuta černými závoji, obklopena prapory, v dýmu kadidlovém, s havrany a orly nad hlavou - objevila se před zraky ve své důstojnosti a nadpřirozenosti, nesena národem - ona - cařice Milice! Bělostné ruce prokvetly jí z temného zahalení jako lilie a zdvíhají vyvolený, divotvorný, hrůzný květ - Lazarovu hlavu, na níž se třpytí koruna Dušanova.)

Lid.

Svatý Lazo! - Care gospodare!

Sbor.

Hospodine, oslaviž ho,
a když tě vzýváme,
vyslyš nás!

Lid.

Uslyš nás - utěš nás,
care gospodare!

(Nosítka s cařicí Milicí ztrácejí se v pravo, za ní jde lid v modlitbě a nářku. Za lidem kopinníci vedou koně mrtvých junáků a na štítech vyzdvižených nesou krunýře, šišáky a prapory mrtvého carství, provázející gospodara do věčného míru.)

Matka

(stojí s rukama vzhůru vztaženýma, jako by se nebe před ní otevřelo, a náhle velikým hlasem zaúpí).

Svatá hlavo! - koruno ty carská!
dej, ať najdu hledaného syna
a s ním prapor mrtvých Jugovičů!

Všichni.

Matko naše, matko mučennice!

Čtyři kopinníci

(vystupují z davu se štítem, na němž viděti ut'atou ruku s praporem v pěsti křečovitě, ztrnule sevřené).

Prapor hledáš - tu jej máš. ó, matko,
ještě drží jej pěst' Damjanova!

Všichni.

Matko naše, hrdin roditelko!

Matka

(stojí chvíli a ani se nepohne, stojí jako bez sebe. V tom však zařičí jako lvice a vrhá se na štít, jež kopinníci položili na zemi. Žalostný zpěv rozplývá se v dálce).

Kosovská dívka.

Proč ó slunko, nezakryješ líce?

Guslar.

Jaké tajemství to sestoupilo,
že se hrůzou chvějí samy gusle?

Všichni.

Hleďte! hled'te! Matku křížují už!

Matka

(pronikavým pohledem ulpěla na Damjanově ruce. Trhá z ní prapor, ale ruka jaksi nepovoluje. Rozepne náručí a skloněna).

Damjane, to já jsem, dej mi prapor, na Kosovo matka tvá, hle, přišla!

(Ruka se pomalu otvírá a pouští prapor.)

Všichni.

Nevídaný div, a jaká hrůza!
Mrtvá ruka prapor odevzdává!

Matka

(se vzpřímila a drží na srdci uťatou ruku jako zkonejšené dítě. Hlasem i podobou přiblížila se již prahu věčnosti).

Ó, má ruko - zelené ty jab'ko!
kde jsi rostlo, kde jsi utrženo?!

(Dlouze ji políbí.)

Vyrostlo jsi tady, na mém klíně,
utrhli tě na Kosově poli!

(Klesá mrtva.)

Všichni.

Běda, vizte! - matka vydechla nám! -

Dívka Kosovka

(jako zoufalá v nesmírném žalu).

Umřelo s ní Dušanovo carstvo!

(Kleká k tělu matčinu).

Guslar

(důstojně kyná kopinníkům.)

Odneste ji k caru gospodaru!

(Kopinníci zdvíhají matku na štít a všechen lid volá za ní a doprovází ji.)

Všichni.

Sláva tobě, matko mučedníků!

Sláva ti, junáku nad junáky!

Guslar

(ostal sám. Chvilí ještě nachyluje ucho, kam hlasy zanikají. - Velebný sluneční klid. Potom vznese hlavu vzhůru ke slunci a tajemně zvolá).

Všecky písně dnes tu cestou prošly,

tajemství by pěly divotvorné:

Ejhle, z hrobu carstva zničeného

srbská duše nyní vzkřísila se!

(Stojí jako přikouzlený, poslouchaje poslední ozvěny zpěvu, jež k němu ještě zaléhají.)

(Opona padá.)

Doslov

Příčiny pohromy národa srbského, kterou podání lidové přeneslo úplně na porážku vojska pánů srbských v bitvě na Kosovu (v den sv. Víta 15. června 1389), byly zřejmy hned po smrti nejmocnějšího z panovníků srbských, cara Štěpána Dušana Silného (zemř. táhna válečně na Cařihrad r. 1355). Nešťastná bitva sama nezničila národu najednou, nýbrž rozklad jeho trval skoro sto let, a po tu dobu zápasů proti Turkům nespojila se v pevný šik ani jednou všechna knížata srbská.

Doba vlády Dušanovy byla nejskvělejší v minulosti národa: byla to doba politické síly a velikého kulturního vření. Odnímaje Byzancii kraj za krajem, chtěl založiti na troskách východořímské říše císařství srbsko-byzantské, v němž by národ srbský převládal. Za něho držela šlechta rozsáhlá území a měla veliký vliv na vládu. Již tehdy jevílo se dosti odstředivých snah. A nebylo divu! Říše jeho skládala se z různých živlů co do národnosti, víry i vzdělání. Dušan dovedl však udržeti pevnou rukou celek, ale neměl již síly přizpůsobiti živlů těch ve svých zemích.

Po něm dosedl na stolec dobrý, ale slabý syn Uroš, jehož vláda byla tak slába, že velmožové nejen vedli války mezi sebou, ale sami prohlašovali se za vladaře svých území. Jak rychle srbská říše rostla, tak se rychle i rozpadala. Vukašin a bratr Uglješa vládli Makedonií, Lazar Hrebeljanovič v jižní Rascii, Vuk Brankovič na Kosovu, bratři Balšiči v Zetě, Nikola Altomanovič na Rudniku. Nejsilnějším z nich byl kníže Lazar, jenž hleděl znovu sloučiti kraje bývalé říše po smrti Urošově od sebe oddělené. Získal zetě Vuka a přemohl s ním Altomanoviče. A když i šlechta ostatní ho uznala, dal si vložit na hlavu korunu Dušanovu.

Zatím šířili se již Turci jako lavina po Balkáně, přivoláni byvše Řeky proti Dušanovi. Měli vycvičené, otužilé a fanatismem islamu nadšené vojsko, které sultán Murat po léta vodil od výboje k výboji od Hellespontu k Dunaji, od Rhodopu k Vardaru. Král Vukašin první byl poražen r. 1371 na Marici, kdež na útěku i zahynul. Posledním zákmitem naděje v zadržení zhoubného přívalu byla r. 1387 bitva u Pločniku, kde kníže Lazar a bosenský král Tvrdko porazili Turky. Vojsko srbské od dob Dušanových odvyklo velikým pochodům, a potýkalo se jen v drobnějších válkách občanských. Panstvo zisku i liché slávy lačné a byzantskými mravy rozmařilé ochuzovalo jen zemi a neustálými různicemi oslabovalo svůj státnický bystrozrak. Dějiny i podání přísný vynesly soud nad jeho osudnou zaslepeností, v níž se předstihovalo:

kdo jen lépe, kdo jen spíše
plenu sobě nahromadí
z lidské bídy, ubožáků.
Jako naschvál rozduhli se,
Kdo je vyšší. hanebnější. -

Nedoceňujíc valícího se nebezpečí, propustilo nepřítele horskými průsmyky, kde snadno dal se odraziti nájezd, do středu državy na Kosovo a tam se teprve „na tom poli rovném“ postavilo s knížetem Lazarem v čele proti přesile turecké. S knížetem přitáhli zejména : Jug Bogdan s devíti syny, dva zeti Lazarovi: Vuk Brankovič a Miloš Obilič, a Vladko Vukovič, jenž vedl pomoc od bosenského krále Tvrdka.

Vojska stála proti sobě na březích Sitnice; Vuk velel pravému křídlu, Vladko levému a kníže Lazar stál uprostřed. Se sultánem Muratem byly všechny osmanské voje a vasalové bulharští a srbští. Bitvu samu jen stručně popsalo lidové podání a podle něho letopisy.

Když slunce vyšlo, rozpoutal se úžasný boj dvojího světa, dvojí víry. Jak arabský letopisec vypráví, byl onoho osudného dne silný vítr, který vál proti Srbům a sypal jim prach do očí. K Srbům z počátku klonilo se štěstí; křídlo Brankovičovo zatlačilo nepřítele pod synem sultánovým, Jakubem. Aby vítězství urychlil, obětoval se Miloš; jako by k Turkům přebíhal, vrhl se do stanu Muratova a probodl sultána. Mezi Turky nastal zmatek, ale druhý syn Muratův, Bajazit, přivedl do boje posily a znova udeřil na Srby. Vojsko Lazarovo nemohouc odolati útoku, bylo obráceno na útek a z valné části pobito. Bosňané vidouce, že bitva prohrána, odtáhli z bojiště. Car Lazar zajat a zahuben i s mnohými předními pány. Že Turci neporobili hned državy Lazarovy, zásluhou je Milošovou, že proklál sultána Murata. Syn jeho Bajazit vrátil se do Jedren, aby se rychle ujal trůnu a pospíšil proti Mongolům do Asie. Vuk Brankovič i po bitvě zůstal pánem Kosova na několik let.

Bitva tedy nebyla tak osudnou Srbům, jako teprve zmatky a bouře nastalé po smrti Lazarově, tedy následky bitvy. Samostatnost uchovala si jen malá hornatá Zeta (pozdější Černá Hora).

„A co prchlo od turecké šavle,
na víru co pravou neplvalo,
do okovů co nedalo rukou,
to vše prchlo do těchto hor strmých,

bychom hynuli, krev prolévali
a junácký poklad ochránili,
jméno slavné i svobodu zlatou.“

(Horský věnec)

Nezdolný, vírou povznášený duch srbský v ničem nedal v dalších stoletích na jevo tolik procítěné pravdy a opravdové síly, jako neustálým líčením krvavých událostí, jež dějiny nazvaly „hrůzou osmanskou“. Půl tisíce let roztržité kmenové jihoslovanští bránili se proti zhovadilosti turecké, a zoufalý, nadlidský zápas ten byl jedinými dějinami pokořené ráje. V očích tureckých

„všechna luza (ráje) nečisté je stádo,
dobrou jest jen, když jí žebra lámou“.

A byl Srbín stádem, robem bez práva, bez ničeho svého, jen holý život měl, ale i ten mu mohl každý násilník libovolně odníti. Trapná budoucnost ležela před ním. Očima nevýslovně smutnými hledíme do knihy jihoslovanských kmenů, po staletí veškeré listy její byly zality slzami a krví. Ale při všem tom utrpení v duši zotročených zbývala světlá vzpomínka na někdejší slávu a velikost. Zůstali nezlomeni, opájejíce se nejsladší kulturní památkou, guslemi, aby zachránili jméno, víru a jazyk. Vždyť

„V kterém domě guslí neuslyšíš,
mrtev dům jest, mrtvi v něm i lidé.“

Ponenáhlu však odvážnější a silnější zahazovali pastýřské hole, chápali se pušek a přechali do hor mstít nelidských zločinů a rozpalovat nenávist proti mučitelům - byli to hajduci - dokud národ jim neporozumněl a pod Černým Jiřím r. 1804 a pod Milošem Obrenovičem r. 1815 nepovstal, a nesvrhl okovů. V nové válce s říší Osmanskou za knížete Milana rozplynul se poslední stín závislosti. Země r. 1882 prohlášena a královstvím a na jih rozšířena. Ale zbývaly ještě Staré Srbsko a srbsko-bulharská Macedonie, matiční země někdejšího carství Dušanova. I tam zahřívala se krev k dalšímu odporu touhou po osvobození.

Kosovská rána nebyla pořád zahojena; nezastřel ji čas, nýbrž znovu jitřil. Země neustávala se napájeti krví slovanské ráje; nářek její zaléhal k sousedním bratřím, ale ruce jejich nebyly ještě dosti silny, aby přetrhly husté síť chladné diplomacie evropské, která ponechávala

zatvrzele ujařmené křesťany mukám dalším, - co nemohly síly rozdrobené, dokázala nedávno svornost balkánských království. Zmučenému lidu strhána konečně poslední pouta poroby a lid zachráněn životu.

Ovzduší bitvy Kosovské přivábilo svou tragičností již celou řadu básníků domácích i cizích. Poslední dobou sáhli k němu rukou obzvláště šťastnou tří praví umělci: Srb Nikola Dorič a Chorvaté Ivan Meštrovič a Ivo Vojnovič. Dorič, jak z prvního dílu Kosovské jeho epeje lze poznati, jest povolán vyzpívati rozměrem Homérova verše srbskou Iliadu. Nezkrotná fantasmie sochaře Meštroviče, nového Rodina, vtělila zase do kamene tajemství veškeré hrůzy a slz, aby i tvrdá hmota zvěčnila nesmrtelnost hoře kosovského. Vojnovič zachytil dohořívající plamen, pod biči vichřice již uhasínající, pozadí nešťastné bitvy, aby na podkladě národní písně o smrti matky Jugovičů stvořil svou synthesou dílo vroucího procítění, nejhlubší tragiky a opojivé krásy.

Dvě osobnosti, děj národní písně posunující, podržely vůdčí úlohy i v díle Vojnovičově: hrdá Niobe srbská, matka Jugovičů, která je tu symbolem celého mučnického národa, a nejmladší snacha její, Andělíja. Ostatní jest plodem obraznosti básnickovy, jenž postavy obou žen obdařil nejvyšší stupnicí záchvěvů citových.

Aby bylo zřejmo, jak Vojnovič prostý děj národní písně rozvedl, a co k němu přidal, třeba je znáti píseň samu. Přeložena zní:

Smrt matky Jugovičů.

Milý Bože! jaký div to velký!
Když se vojsko stáhlo na Kosovo,
ve vojště tom devět Jugovičů,
desátý byl staříčkový Jug Bogdan;
Boha prosí Jugovičů matka,
aby Bůh jí sokolí dal oči,
i labutí lehká křídla bílá,
aby vzlétla na Kosovo rovné,
uzřela tam devět Jugovičů,
desátého Jug Bogdana starce.
Prosila a Boha uprosila:
Dopřál Bůh jí oči sokolových,

labutí též dal jí křídla bílá;
vzlétla matka nad Kosovo rovné,
mrtvých našla devět Jugovičů,
desátého Jug Bogdana starce.
Opodál nich devatero kopí,
na kopích hle, devět sokolíků,
kolem kopí devět dobrých koní,
vedle koní devět lvů je lýtých.
Zařičelo devět dobrých koní,
zařvalo lvů lýtých devatero.
zapištělo devět sokolíků;
tvrdého však srdce matka byla,
od srdce ni slzy neprolila,
ale bere devět dobrých koní
i lvů bere devatero lýtých,
sivých bere devět sokolíků
a jde s nimi do bílého dvora.
Zdaleka ji snachy uviděly,
v ústrety až na blízko jí vyšly:
Zaúpělo vdovic devatero,
zakvílelo devatero sirot,
zařičelo devatero koní,
zařvalo lvů lýtých devatero,
zapištělo devět sokolíků;
tvrdého však srdce matka byla,
od srdce ni slzy neprolila.
A když bylo noci do půlnoci,
zařičel tu Damjanův kůň hnědouš;
ptá se matka Damjanovy ženy:
„Nevěsto má, ženo Damjanova!
proč nám řehce Damjanův kůň hnědouš?
Snad je lačen drobné pšenky bílé,
aneb žízní po Zvečanské vodě?“
Odpovídá žena Damjanova:

„Tchýně moje, matko Damjanova!
nechce se mu ani pšenky bílé,
ani chladné vody od Zvečanu,
ale naučil ho choť můj Damjan
do půlnoci žráti obrok drobný,
po půlnoci ze vrat vyjížděti;
želí on tak hospodáře svého,
zpět že na sobě ho nepřinesl.“
Ještě matka zatvrzelá byla,
od srdce ni slzy neprolila.
A když ráno den se bílý budil,
ejhle, havrani dva letí černí,
po ramena křídla zkrvavělá,
ze zobáků bílá pěna vřela;
nesli jakous' ruku junákovu,
na ruce byl prsten pozlacený,
pustili ji do matčina klína.
Vzala ruku Jugovičů matka,
obrací ji, sem a tam jí točí,
a zas volá ženu Damjanovu:
„Nevěsto má, ženo Damjanova!
Nepoznáváš, čí je tato ruka?“
Promlouvá hned žena Damjanova:
„Tchýně moje, matko Damjanova!
Našeho ach, Damjana to ruka,
nebo matko, poznávám já prsten,
při našem byl věrném zasnoubení.“
Vzala matka ruku Damjanovu,
obrací ji, sem a tam jí točí,
a pak tiše k ruce zahovoří:
„Ó má ruko, zelené ty jabko!“
„Kde jsi rostlo, kde jsi utrženo?“
„Rostlo jsi ty. libě na mém klíně,
utrhlí tě na Kosovu rovném!“

Žalu snéstí již nemohla matka,
bolestí jí puklo náhle srdce
pro svých devatiro Jugovičů,
desátého Jug Bogdana starce.

Děj písňě básník mistrně rozšířil na drama o trojím dějství, a přes to v celém díle není ani slovíčka, jež by nevyplývalo z dané situace a povahy jednajících osob. V prvním dějství ukázána všechna psychologická nutnost pohromy kosovské, druhé jest vrcholem dramatického napětí a třetí plno vise a symbolů, působících smírným dojmem ukojení.

I. dějství: **Snachy**. Ze všech téměř výjevů dějství tohoto, i když radost víří, vane tajemný pocit neštěstí, předtucha strachu. Je to drama tuch, jak jeden kritik srbský pravil. Jako v Dubrovnické Trilogii, tak i tu Vojnovič začíná kreslit děj při záři sluneční, aby tím jasněji vynikla tragičnost obou hlavních postav: matky Jugovičů a snachy její Andělije. Matka, jejíž postava a mluva odrážejí se prostřed veselí jako černý mrak od jasného nebe, slyší jen dech a hlas osudu. Ještě mžik a vztáhne po ní ruku. I na mladé srdce touhou trápené Andělije, která s hvězdami promlouvati umí, slétá matčina předtucha strachu. Obě ženy cítí, že těžké utrpení záhy zvaží jejich síly.

II. dějství: **Přízrak**. Očekávaný osud se přiblížil. Vrata dolní věže se otvírají a přichází kdosi černě zahalen. Z posledního již spánku v životě svém probuzená Andělija poznává chotě Damjana, uprchlíka z Kosova, jenž by rád zachránil, co bylo lze a co jest mu nejdražšího, ale přináší jen políbení smrti. Vše zahynulo na Kosovu, carstvo, otec i bratři; zmlklý hlas hrdinného odříkání splývá s výbuchy vášnivé mladosti, která dychtí jen po lásce jedva poznané. Ale city povinnosti bouří se proti lásce mateřské, a oběma miláčkům hrdé matky nezbyvá než cesta záhuby. Jeden z nich musí vrátiti se na Kosovo čestně zahynout, a druhý sám nastaviti si dýku na srdce. Matka vypravuje se na Kosovo, aby sama byla svědkyní zachráněné cti a přijala nepokálený prapor z utáť ruky synovy. - Drama duše. -

III. dějství. **Kosovo**, melodramatický díl básně, složen je z obrazů, jež jak obláčky po bouři přecházejí tu ve slunci probuzené země, po níž se přehnal ryk válečný, a jež svou růzností působí dojmem smírným, přivádějíce nás ponenáhlu k vrcholné scéně dramatu: k smrti matčině. Výjevy ty básník opředl veškerou symbolikou své vynalézavosti a ryzího umění. sáhnuv zároveň hluboko pro duhové barvy nejlepších písni kosovských. Země hýří jasem, plody a kvítím, a nedbá, že mimo šla záhuba. Je pravé slunné poledne; obilí na Kosovu k

žatvě dozrálé místy je podupáno, ale většinou jako by se ho noha zhouby nebyla dotkla. Chystá se je kosit babička a vede vnuka, jež skryla před slídivými Turky. Je sama na takovou práci; vnuka zachránila, aby pro něho zrály osiřelé lány. Hoch vleče šavli za sebou a chce být také junákem, jako jeho zabitý otec. Ale babička jiný určila mu úkol. Masí zdvihnutí rodný pobořený dům z prachu, oratí pošlapaná pole, musí žít a ne hynouti pro slávu. Mimo projde dav spoutaných, vysílených křesťanů; z pozadí vystupuje guslar a vyzvídá, co se stalo na tom poli krvavém, kde slyšel prve šumět jen peruti slávy. A jak se nám před očima vynořují tklivé obrazy: šlechtné samaritánky-dívky Kosovské, slepého guslara, průvod kněží s cařicí Milicí a nalezenou hlavou cara Lazara, a nad všemi černá postava zmučené matky Jugovičů, tak vidíme před sebou téměř vyrůstati z odehrávajících se výjevů krásu národních písní, jež se nám v úryvcích zachovaly a znova oživují památku na bitvu Kosovskou, a při jejichž vzpomínkách se oko srbské pokaždé zarosí, Matce puká žalem srdce, nebo poznala mrtvou ruku synovu. Oněmělé, opuštěné pole Kosovské dále září a kvete. Zbyl na něm jen guslar, hlas úpějího robstva a těšitel příštích pokolení. Země zavřela v sobě hrob zničeného carstva, ale v životodárném úsměvu jejím zachvěl se již záblesk nové duše srbské. - Drama země.

Na dílo Vojnovičovo hledíme jako na omamný zjev národní poesie v nejskvělejším rouchu románské vzdělanosti. Dva světy, dvě civilisace - východ Byzantský a západ Florencie, splynuly tu v sochu jedné massy a formy, Stojíme před hádankou takového vtělení, která se jediné geniálností dá vysvětliti. Vojnovič ukázal dramatem svým, že i jednoduchá píseň národní může se v ruce umělcově státi dílem uměleckým. Vidíme znova jako v Dubrovnické Trilogii, jak pravý básník dovedl upotřebiti všech pokroků techniky i formy, s kterými světové vzory jako Maeterlinck a D'Annunzio pracují pro osvětu a umění, a že vždy zůstává svým, národním a původním. Vojnovič v této vznešené apotheose Matce Jugevičů stvořil dílo zasloužilého vlastenectví, neboť neúprosným nožem operatéra ukázal, kde leží hniloba, která otrávil a ubila na dlouho dvě slavné slovanské državy. -

Novému dílu Vojnovičovu vytkne mnohý jako dramatu nedostatek stavby a neucelenost děje, ale vyvrcholené v něm poesie, zvláštního, úchvatného kouzla, působícího ne tak na rozum jako na cit výjevy, jakých je v dílech jiných literatur málo, rychlým střídáním protiv, krásou jazyka a bujností nestejného sice, ale přiléhavého a napětím div nevybuchujícího rytmu, upříti mu nebude moci nikdo.

V Praze, 26. listopadu 1912.

Jan Hudec

